

כללי הפוסקים האחרונים

א. כבר נתבאר לעיל [כללי הפוסקים הראשונים] שאין לפוסק אחרון לחלוק על ראשונים, וכל שכן על גאונים, אף בראיה מהש"ס, אלא אם כן מצא תנא דמסייע ליה בראשונים אחרים, וכל שכן נגד הרמב"ם ז"ל. וכן כתב מרן הכסף משנה שמיום חתימת המשנה קיימו וקבלו שדורות האחרונים לא יחלקו על הראשונים. וכן עשו גם בחתימת התלמוד, שמיום שנחתם הש"ס לא ניתן רשות לשום אדם לחלוק עליו. ודבר זה מבואר כבר בדברי הראשונים, שכן כתב הרא"ש (בפרק במה מדליקין סימן טו) שאין רשות לגאונים לאחר התלמוד לגזור גזירות חדשות. וכתב הגאון הנודע ביהודה, שאין רשות לכל חכם שלאחר חתימת התלמוד לומר דבר נגד התלמוד, והאומר דבר לסתור קוצו של יו"ד מדברי התלמוד, לא יחשב בכלל חכמי ישראל. וכן כתבו כל האחרונים. גם הגאון ר' חיים בן עטר בספר פרי תואר, כתב, שאין לסמוך על דעתו נגד אחד מן הראשונים במילתא דסברא. וכתבו האחרונים שגם על פי ראייה אין לחלוק על ראשונים. (א)

אין לפוסק אחרון לחלוק על ראשון, אף בראיה מהש"ס

ראשונים מכריסן של אחרונים.

והרמב"ן בהקדמה להשגותיו על מנין המצות להרמב"ם כתב: "במדתי החזקתי ולא אזנחנה וכו', ללמד זכות על הראשונים, ולפרש דברי הגאונים, כי הם לנו בלימוד התלמוד פינה ועמוד וכו', והנני עם חפצי וחשקי להיות לראשונים תלמיד, לקיום דבריהם וכו', אהיה להם חמור נושא ספרים תמיד וכו', אך כאשר לא יכילו רעיוני אדון לפניהם בקרקע". ע"כ.

ובהקדמה לספרו "מלחמות ה' הרמב"ן מכנה את הראשונים "מלאכי אלהים". וראה ב"שם הגדולים" (ערך הרמב"ן) מה שהביא ממנו עוד בשם "שיטה מקובצת" (כתובות קלח). "ואף על פי שאין זה מחזור, אנו נותנין ראשנו תחת כפות רגלי הראשונים". ומרן החיד"א הוסיף שם "והמכיר את מקומו ישא קל וחומר בעצמו, שאם הרמב"ן ז"ל הסמוך לזמנם והוא הארי הגדול במעונות אריות הוא אומר זה על דקמיה, מה נאמר אנו לגבי הראשונים". ע"כ. [והר"ד במבוא לח"י הרשב"א הנצאת אודייתא].

והרשב"א בתשובה ח"ב (סי' שכב) כתב, "לראשונים שומעין אם חכם הוא שראוי לסמוך עליו,

(א) בגמ' (עירובין נג.). אמר רבי יוחנן: לבן של ראשונים כפתחו של אולם, ושל אחרונים כפתחו של היכל, [פתח אולם, רחבו עשרים, ושל היכל עשרה], ואנו כמלוא נקב מחט סדקית. [מחט שתופרין בה סדקי בגדים, והוא דק ביותר]. ואמר אביי, כסיכתא בגודא לגמרא. [כיתד שנועצין אותו בכותל בנקב צר, ונכנס בדוחק, כך אין יכולין אנו להבין מה שאנו שומעין, כי אם מעט ובקושי]. ואמר רבא, ואנן כאצבע בקירא לסברא. [נבשעה קשה, שאין האצבע יכול ליכנס בתוכה, אלא מדבק מעט]. ואמר רב אשי, ואנן כאצבע בבירא לשכחה. [כשם שהאצבע נוח ליכנס בפי הבור, כך אנו מהירין לשכוח]. ועכשיו, אנן עניי הדעת אין אנו יכולין לומר "כאצבע", כי אם "כאבן שיש" לגמרא ולסברא. וכיו"ב אמרו בשבת (ק"ב:) אם ראשונים כמלאכים אנו כבני אדם, ואם ראשונים כבני אדם אנו כחמורים, ולא כחמורו של רבי פנחס בן יאיר. וכן הוא בירושלמי (שקלים פ"ה ה"א דף מח טור ד) רבי אבא בר זמינא בשם רבי זעורא, אין הוון קדמאיי מלאכין אנן בני אינש, ואין הוון בני אנש, אנן חמרין. אמר רבי מנא, בההיא שעתא אמרין אפי' לחמרתיה דרבי פנחס בן יאיר לא אידמינן. ע"כ.

ועוד אמרו ביומא (ט:) א"ר יוחנן טובה צפורנן של

ואין דוחין דברי הראשונים חכמי הדורות בסברא בלא ראייה, שדברי הראשונים שהיו בקיאים ונודעה חכמתם, דברים נכונים הם, ומקצתן שהן בדברי קבלה, וכבר מסרן הכתוב לחכמים.

וכן מבואר בשו"ת מהר"ם אלשקר (סימן נג) שכתב, ומכלל דבריו דקאמר דאזלינן בתר הגדול בחכמה ובמנין, למדנו, דאדרבה דאזלי' בתר קמאי, דעל כרחין אינהו עדיפי טפי, וזה דבר שאין בו ספק, וכל שכן בהיותו גדול ומפורסם כהרי"א ז"ל בדורו, וכהרמב"ם ז"ל והדומים להם בכל דור ודור. וכן נראה בהדיא ממה שכתב הרמב"ם ז"ל בהקדמ' החבור, וזה לשונו: וכן לימד אחד מן הגאונים שדרך המשפט כך הוא, ונתברר לב"ד אחר שבא אחריו שאין זה דרך המשפט הכתוב בתלמוד, אין שומעין לראשון, אלא למי שהדעת נוטה לדבריו, בין ראשון בין אחרון. ע"כ. הא קמן בהדיא דאין שומעין אלא למי שהדעת נוטה לדבריו, היה ראשון או אחרון. והתבונן בדבריו ז"ל שלא עלה על דעתו לחוש אלא שלא לשמוע לראשון, "אבל לשמוע לאחרון במקום שיש ראשון חולק, זה לא יעלה על הדעת". ע"כ.

גם בשו"ת מהר"י בן לב חלק ב' (סימן כא) כתב, דכיון שכן אין לנו שום חולק בפירוש על סברת הראשונים דחודש העיבור בכלל השנה וכו'. ע"כ.

והמהרי"ק בתשובה (שרש צד) כתב, שרבותינו האחרונים שלא ראו דברי הראשונים, אמרינן אילו ראו דבריהם הוו הדרי בהו. והביאו הרמ"א בחור"מ (ס"ס כה). וכתב הכנה"ג (יו"ד סימן לו הגב"י אות ג') שעל כלל זה הסכימו כמעט כל האחרונים. ע"ש. וכן כתב מהרש"א אלפנדארי בשו"ת סבא קדישא חלק א' (סימן כז) דבהגלות נגלות דברי הראשונים הדבר ברור שדברי האחרונים דלא סבירא להו הכי לא יעמדו, ואפילו בסוג ספק לא נכנס. ע"כ. גם בשו"ת מהרש"ם חלק ג' (סימן רכה) כתב, ולכן יזהר כיון שהאחרונים לא ראו דברי הריב"ש. ע"כ. גם בשו"ת ארץ צבי פרומר (סימן יט) כתב, דכיון דהמג"א (סימן שז) לא ראה דברי התוס' רי"ד, ודאי הלכה כהתוס' רי"ד. וכן כתב בשו"ת מהרש"ם חלק ד' (ריש סימן ייד)

ובשו"ת הר"ם מווארשא (אכן העזר סימן מג) כתב, וכיון שנעלמו דברי הראשונים מהגאון רבי עקיבא איגר והגאון מליסא בטלו דבריהם. ע"ש.

ומכל זה נלמד שאין לאחרון לחלוק על ראשון. והנה יש אשר לא יחתו מאימת רבותינו הפוסקים הראשונים, וידברו אליהם כאשר ידבר איש אל רעהו, ופני זקנים לא נהדרו לכתוב עליהם בלשון קשה: ולא נהירא, ולא מחזור, וצ"ע, וחולקים עליהם לדינא מכח השגות הנראים להם. והרי כשם שאין לאמוראים רשות לחלוק ע"ד התנאים, וכן בחתימת התלמוד אין רשות לשום אדם לחלוק על התלמוד, וכמו שכתב מרן הכסף משנה (ריש פרק ב' מהלכות ממרים), כך אין לאחרונים לחלוק ע"ד הראשונים. נמשמע בין כשיש ראייה ובין מסכרא. וכמ"ש בשו"ת מהרי"ק (שרש קסט), דבשלמא רבינו אשר היה בידו לחלוק על מה שכתבו תלמידי ה"ר יונה מטוליטול"א, והיה יכול לסמוך על סברתו, ולתלות הטעות בתלמיד יותר מברב. אבל אנו יתמי דיתמי מה כוחינו ומה גבורתינו שנחלוק לא על דברי ר"י מקורבי"ל ז"ל, ולא על דברי שום אחד מקטני תלמידיו, והלא היו הם כמלאכים ואין אנו אפילו כבני אדם. ע"כ.

וראה בכיוצא בזה בשו"ת מהר"ם מלובלין (סימן קלא), ובשו"ת מהר"ם פדואה (סימן טז). ובהקדמת מרן הבית יוסף. והבן.

גם המהר"ם בן חביב בגט פשוט (בכלליו כלל ה) כתב, אם כן בזמנינו זה יתמי דיתמי דאפילו שיש לנו ראיות אין אנו סומכים על הראיות לסתור סברת הקדמונים, כמ"ש מהרי"א (סימן רמא) ואפילו להכריע בין גדולי הפוסקים אין אנו סומכים על הראיות. ע"כ.

וכן אין לחלוק על הגאונים כמ"ש התשב"ץ (ח"א סוף סימן לב), וה"ד הגר"ח פלאג'י בספר סמיכה לחיים (חלק אכן העזר סימן ט דף ס ע"ב). וע"ש שהביא תשובת רב שרירא גאון בזה: "שועלים קטנים דלית בהו מששא וכו', ולא השיגו אפילו דבר קטון ממה שהשיג תלמיד מתלמידיהם של קטן שבגאונים וכו', ואיך באים שועלים אשר לא ראו מאורות, וחושבים לומר סרה על ה' ועל נחלתו,

הפוסקים

כדאי הם הנך רבנותא דשרו לסמוך עליהם". וכן הביאם להלכה בשלחן ערוך. ואיך הרהיב עוז לדחות דברי הראשונים מפני פירוש מתוק שמצא בחמדת הימים, ולו תירוצו ימתק כמו מן, וחם השמש ונמס. וכבר הכנה"ג (סימן קמו) קדם והביא פי' החמדת ימים בשם חד צו"מ, והוא ז"ל הכה על קדקדו על שעלה על לבו לדחות בזה דברי הראשונים ובה"ג, אשר דבריו דברי קבלה. שכולם הבינו דהיינו בשעת קס"ת, ואפילו אילו הי' איזה קושי בדבריהם היה לו לתלות החסרון בנו, ואם ריק הוא מכס, כי דעתם רחבה מני ים ואין אנו יורדים לעומק כוונתם. כמ"ש כיו"ב מהרל"ח (ס"ס לו) וכ"ש כאן שדרכם של רבותינו דרך ישרה ונכונה שאין לנו לזוז מדבריהם ימין ושמאל. ועלינו ללכת אחר הפוסקים רוא"ח וכו'. ע"ש.

ובשו"ת שאילת יעבץ חלק ב' (סימן טו ד"ה וממילא) כתב, וכן בדין שלא לחלוק ולחתור על אבות עולם הראשונים. ואחרונים אחזו שער ההיתר. ע"כ.

וע"ע במה שכתב מרן החיד"א במחזיק ברכה (אורח חיים סימן קע סק"א), ובשו"ת חיים שאל חלק ב' (סימן לח אות עד) על דברי הגאון היעב"ץ כלפי הראשונים. וכתב שם, במחב"ר ציערת' בעצמי על האחרונים, אחרוני זמנינו, מפני היד שנשתלחה לכתוב דברים קשים על הראשונים. ע"ש. ובספרו כסא דוד (דף פד) כתב: והדבר קשה שהרב שבות יעקב יחלוק על התוס' והרא"ש ויפרש בירושלמי פירוש אחר מדבריהם, וכמה גדולים כדברי התוס' והרא"ש, ואיך בדור האחרון הותר וכו', ותימה על הרב שבות יעקב איך מלאו לבו לומר נגד הראשונים והאחרונים. ע"כ. ועיין בספר ברית יעקב (סימן ב') שהביא מכמה מקומות דברי שבח על הרב שבות יעקב, ומרן החיד"א עצמו כתב בשו"ת חיים שאל חלק א' (סימן ד) שהרב שבות יעקב כל רז לא אניס ליה, ובקי בחדרי תורה. ובס"ס כ"ב כתב עליו, שהוא גדול הדור האחרון. ע"ש. ועם כל זה לא ניחא ליה שכתב לחלוק על ראשונים כנז'.

גם בספרו מחזיק ברכה (אורח חיים סימן קע) הביא מ"ש היעב"ץ במור וקציעה, על מרן ז"ל דאגב שיטפיה נזדקר לפני הרב בשלחן ערוך בכאן טעות

ואומר תועה על תלמיד קטן שבקטני הגאונים, כי כולם דברי אלוקים חיים וכו', וכל החולק עליהם על שום דבר כחולק על השכינה וכו'. וע"ש שהביא את דברי הרא"ש (סנהדרין פרק ד' דף לג) ובמש"כ שם ע"ז. ועיין עוד בספרו כל החיים (מערכת ה' דף טז ע"ד).

גם הגאון ר' חיים בן עטר כתב בהקדמה לספרו אור החיים (על התורה), וכבר גליתי דעתי שאין אני חולק ח"ו על הראשונים אפילו במלא נימא, אלא שהרשות נתונה לדורשי תורה וכו', רק לדבר הלכה לא ישנו, גם לא לבדות מדעת אנוש דברים חדשים אשר לא שערום נוחלי תורה מפה אל פה, אלא ע"פ הקדמותיהם אשר קיבלו מאיש האלקים, מהם יקחו הקדמותיהם וכו'. ע"ש.

גם בספרו פרי תאר, כתב, שאין לסמוך על דעתינו נגד אחד מן הראשונים במילתא דסברא, זולת בראיה ברורה והוכחה ברורה "שאין עליה שום דחיה". כי בערך סברתינו סברתם של הראשונים היא סברא גדולה ואיתנה, ונקראת סברא אמיתית, מה שאין כן דעתינו וסברתינו, אלא אם כן סומכים על דעת אחד קדוש, או שנים מהראשונים שקדמונו. ע"כ. והובא בספר טהרת הבית ח"ב (עמוד קא). ובספר מאור ישראל ח"א (עמוד יא וי"ב). ומכאן העיר על מה שכתב הגאון מקרלין בספר קהלת יעקב (בחיידושו לברכות), והנכון בזה מה שפירש החמדת ימים דרב ששת מהדר אפיה בשעת התרגום, כי אין התרגום אלא בשביל עמי הארץ שאינם מבינים הפסוק בלה"ק, אבל בשעת קס"ת בודאי שאין היתר כלל ללמוד ואפי' למי שתורתו אומנותו, ואין צורך לחילוקים שהמציאו הראשונים ליישב קושיא זו. וזהו דבר מתוק מאד. ע"כ. ונוראות נפלאתי, שהרי בה"ג דבריו דברי קבלה, ובעקבותיו הראשונים כמלאכים כולם הבינו שרב ששת היה לומד בשעת קס"ת. ואיך הפה יכול לספר ולכתוב "שבודאי" אין היתר כלל אפילו למי שתורתו אומנותו, בעת שהר"ח והרי"ף תירצו כן, וכן פסק הרמב"ם (בפי"ב מה' תפלה ה"ט). וכ"כ ראבי"ה (סימן כא), והראב"ן (סימן קלג), והרשב"א בתשובה (סימן שפ). וכתב מרן הבית יוסף (סימן קמו), לאחר שהביא תירוצי הראשונים, "ולענין הלכה

כפול, שהיה סבור דהנוטל וכו', ע"ש. וכתב על זה החיד"א, ונבהלתי מראות ואשתומם כשעה חדא מפני היד שנשתלחה לכתוב כך על גדולי עולם, הרשב"א ורבינו ירוחם, ומרן ז"ל, שאין חכמי דורינו כדאים להיות תלמידיהם בחכמה וביראה, תלת סמכי קשוט, וקדישי עליונים וכו'. ע"ש. ועיין בספר וזאת ליהודה (דף צה).

ובשו"ת מהר"ש לניאדו החדשות (סימן א' ד"ה אנא) ^{החיד"א} כתב, דהראשונים דעתם מכרעת דאינהו בקיאי טפי מינן, בכוונת דברי הפוסקים דברים על בוריין, ולהם אנו שומעים, דטובה צפורנן של ראשונים.

ובשו"ת משפטים ישרים חלק א' (סימן עט) כתב, ^{החיד"א} דטובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים, שדברי הראשונים ברור מלתן. ע"כ.

והגאון רבי עקיבא איגר בתשובותיו (מהדו"ק סימן נה) כתב, ראיתיו כמתלהלה יורה זיקים נגד דברי רבותינו הראשונים, ורגז, ושחק על אמרותיהם הקדושים ואין נחת, ומי יתן והיה מקדיש עתות אלה אשר בהן יגע למצוא תואנה לחלוק, אל היגיעה והעמל להבין אף קצה דבריהם העמוקים והרחבים, צר לי מאד צר לי וכו'. אלה דברי מוכיח לחכם מאהבה מוסתרת, כי יחס לבבו וכאש בוערת על תתו לדברי רבותינו הקדמונים כתף סוררת, ולמען היות לו למזכרת להבין שדעתם רחבה ודעתינו נבערת, או אז יכנע לבבו לשום פסקי ראשונים לראשו עטרת תפארת, לתכלית הנרצה הלזה. ע"כ.

ובשו"ת יביע אומר חלק ח' (יו"ד סימן כט ד"ה עמדת) הביא מה שכתב בשו"ת לבושי מרדכי קמא (חלק אורח חיים ס"ס מו) דרבינו הגר"א מרוב גדולתו וחילו בתורה, היה בידו כח לחלוק גם על פוסקים ראשונים, ובפרט שברוב חסידותו היה מחמיר על עצמו. ע"כ.

ובס' פרשה סדורה על מסכת מזוזה (בפרק ב אות נו) כתב, ששמע מפי הגאון החזון איש זצ"ל שאמר שאינו מאמין שיצא הדבר מפי הגר"א ז"ל. וע"ש. והיינו בנידונו גבי כריכת מזוזה, שאינו מאמין למה שפירסמו בשם הגר"א בדין כריכת

מזוזה, אבל איה"נ מצינו בכ"ד שרבינו הגר"א תנא הוא ופליג אראשונים, ואנן בדין לא קיבלנו הוראות הגר"א, בפרט כשהוא נגד דברי הראשונים.

וכתב הנודע ביהודה (חלק א' אורח חיים לח) רק לא ^{החיד"א} יוסיף עוד לסתור דברי הקדמונים, ובמקום אשר נחלקו הם, ניתנה רשות להכריע, אבל במקום שהושוו הלואי שנזכה להבין דבריהם. וראה עוד בשו"ת נודע ביהודה (במהדורא תנינא חלק יורה דעה סימן צו, ובחלק י"ד סימן ל"ז, וסימן ל"ח), שחכם אחד כת' פלפול בענין השיעורים, וחולק בקצת דברים על גדולי הראשונים, והגאון ז"ל הסביר לו פנים שדברי הראשונים חיים וקיימים, וכת' לו תוכחת מגולה שלא יוסיף עוד לסתור דברי הקדמונים ולחלוק עליהם, כי הלואי שנזכה להבין דבריהם, ובמקום שהם חולקים ניתן רשות להכריע. ע"ש. והובא בשערי תשובה (סימן תריח).

ובשו"ת חתם סופר חלק א' (חלק אורח חיים סימן טו ד"ה והרבנים) כתב, ודעת כל האחרונים בטלים נגד צפורנן של ראשונים.

גם בשו"ת דברי חיים (ח"ב סימן פ"ב) כתב, "אוי לנו מעלבונה של תורה שבדור עני כזה ידחו דברי הראשונים והשו"ע מחמת קושיא". ע"כ.

גם בשו"ת משנה הלכות חלק ח' (סימן קלו ד"ה ופשוט הוא) כתב, ופשוט הוא שאין כח באחרון לחלוק על ראשון היכא שפסק הלכה ונתקבלו דבריו, הגם שאין אנו יודעין מקום מוצא דין זה, ואפילו חידש דין זה מעצמו, אנו מתחשבים בו ובדבריו הקדושים, שהראשון הוא בעצמו מקור, וכמו שכתב במנחת חינוך (מצוה ל"ב) על לאו דמעמר, דאף דלא נודע מהיכן יצא זה לרבינו הרמב"ם, אפשר מצא באיזה מקום, וכיון שלא נסתרו דבריו להדיא מהש"ס, לא נוכל לדחות מפני שאין אנו יודעין מוצא הדין, כי ראתה עין רבינו יותר מאתנו. עכ"ל. וא"כ כ"ש מה שהביאו רבותינו בעלי השו"ע להלכה, ופסקו כן בשם ראשונים, שאין כח בשום אחרון לחלוק עליהם מסברא, כשאין יודע מקום מוצא דין זה מהש"ס.

ובספר תורה תמימה (פרשת ואתחנן ד' ב') כתב לחלוק על ראשונים, ופסיק ליה פסקו דהפסוק של

1234567

לא תחנם איירי בשבעה אומות, וכן גם האיטור דילפינן מזה שאסור לספר בשבחם ובשבח מעשיהם, ולחבב דבר מדבריהם, גם זה איירי רק בשבעה אומות. ע"ש. וכבר העיר עליו בשו"ת ציץ אליעזר חלק טו (סימן מז ד"ה והנה) דהא אי אפשר לנו לחלוק מסברא על ראשונים, ובפרט שזה נגד ההלכה שהוכרעה בש"ע. ע"ש. ועיין בתוספות (עבודה זרה כ.) שכתבו, דמיירי בכל האומות, והקשו שהרי הפסוק מדבר בשבעה עממין, דכתיב ונשל גוים רבים מפניך החתי וכו' שבעה גוים רבים ועצומים ממך, לא תכרות להם ברית ולא תחנם. וכתיב לא תתחתן בם, ומוקמינן לה (יבמות עו.) בשבע אומות וכו'. ויש לומר דודאי בכל הנך קראי איכא טעמא רבה דלא מצינן לאוקומי אלא בז' אומות וכו', וכן לא תתחתן ליכא לאוקומי אלא בז' אומות, שהרי כל שאר אומות מותרין לבוא בקהל בגירותן וכו', אבל מתנת חנם ונתינת חן וחנייה בקרקע אין שום טעם לחלק בהם בין שאר עכו"ם לז' עממין. ע"כ. ועיין להגאון בעל כנסת הגדולה בספר דינא דחיי (לאוין מח דף נח ע"ג), שגם דעת הרמב"ם כן הוא.

ובשו"ת מפענח נעלמים (לפני כ"ט שנה, בשנת תרמ"ד, סימן א' ד"ה והן) הביא מה שכתב בספר אחד הנקרא הרכסים לבקעה, שהרחיב פה בפרשת שמות בחוצפה יסגי, ופשק שפתיו בלשון מדברת גדולות נגד רבינו הרשב"ם ז"ל, ונבהלתי מראות איך יעיז איש הבלתי יודע סוד שיח שרפי קודש קדמונינו נשמתם עדן, לדבר עתק נגד איש ענק הרוח מקור תבונה, ואף מי שהשיגה ידו לחלוק על ראשונים בראיות ברורות יתנו עדיהן ויצדקו, מנימוס האנושי לדבר בהדרת הכבוד היאות לחכמי קדם, יסכר פיות דוברי עתק, עפרא לפומייהו, וכיפר אדמתו. ע"כ.

גם בשדי חמד חלק ר' (כללי הפוסקים סימן טז אות סו) הביא מהחקרי לב (י"ד ח"ג סימן פב), שכתב, שלא נצטוינו בשום מקום לחלוק על הראשונים, כי אם לתרץ דבריהם, ולהעמיד דבר על בוריו. ע"ש.

ועיין להחזון איש באגרותיו חלק א' (אגרת לב), ובחלק ב' (אגרת יט), שכתב, דין המתברר להדיא מן הגמרא, הוא אצלי יסוד ההוראה, ואם

היה מפורש ההיפך באחד מן הראשונים, מוכרחים אנו לבטל את לימודינו ואת דעתינו. ע"כ. וכן כתב עוד החזון איש (ובחס כ' ס"ק יב): סוף דבר אין לנו לנטות מדברי הראשונים ז"ל אפילו במקום הקשה לנו. וכתב עוד באגרת הנ"ל: דאנן יתמי דיתמי אין לנו להרוס דברי הראשונים ז"ל ולומר למעשה דרבי יהודה החסיד הרא"ש והטור לא כיוונו ח"ו לאמת, והאמת קבלו ממני שאני יודע יותר מהם, צר מאד על דברים אלה, ואין מקום כלל לנטות מדבריהם. ומה לי החולק על רש"י או הרמב"ם או הרא"ש והטור, ומה לי אם אמרו מלאך גבריאל או מיכאל, והלא כל הראשונים שרפי מעלה, והרי כתב הרא"ש שכן עיקר, וזה הלכה למעשה שכל הדברים הנאמרים בגמרא או בפוסקים, הוא הלכה למעשה. ומה שתמה וכי רש"י יחלוק על הקבלה, כנראה דלהרא"ש ולהטור לא חש שיחלוק על הקבלה, אבל על רש"י קשיא, ידע מפני שהקבלה היא עמוד ההוראה, ואנו קובעים תמיד את ההוראה על פי היוצא מסוגית הגמרא, שזו הקבלה שמסרו עליה להחזיקה ולשומרה כל חכמי הדורות. ואנו דוחין כל המקובל מפני דבר המתבאר בגמרא, רק שמאזנים ביד חכמים בזמן שאפשר לצדד שיקויים המקובל מפני אחרונים עם הנלמד בגמרא וכו'. ע"כ.

ועוד כתב: ודברי הראשונים ז"ל אף בשיקול הדעת הם תורה שלימה, ועל פי דבריהם הננו מוזהרים לעשות [חזון איש אורח חיים סימן ד']. וכל דברי הראשונים נאמנים עלינו כנתינתם מסיני, ואם אמנם חייבים אנו להפך בהן ולהקשות מה שיש להקשות, לא לענין עיקר הדין, אלא כדי להבין את דבריהם הקדושים. [שם].

ובספר מעשה אי"ש חלק ג' (עמוד צג הערה 15) כתב בשם החזון איש שאמר, גם הבית יוסף וגם הים של שלמה שניהם חולקים על הראשונים, ובעוד שהים של שלמה חולק להדיא בריש גלי, הבית יוסף מוצא ראשון שסובר כמותו ומביאו ופוסק כמותו. ע"כ. [אלא שבסימן קסז הב"י פליג ע"ד הרוקח בלי דעת ראשון. לגבי מי שדיבר שאר דברים בין ברכת המוציא לאכילתו, כתב הרוקח שצריך לברך המוציא פעם שנית. אבל אם הבוצע אכל מעט והסיחו, הא

נפקי כולהו. וכתב על זה הב"י, דאיני רואה שום ראיה משם, דהתם הוא מברך על דעת שישתה התניוק, וכיון ששתה לא היא ברכה לבטלה. אבל הכא כל אחד ואחד חייב לברך כדי לאכול, וכשאחד מברך לכולם הוי כאילו כל אחד בירך לעצמו, וכשהוא מפסיק בין עניית אמן לטעימה, הוי הפסק וצריך לחזור ולברך. ע"כ. וראה בילקוט יוסף סימן קסז הערה ה'.

ודע עוד, שאין לומר דהרדב"ז בחלק ג' (הנ"ל, סימן תקסד) פליג על האי כללא, דהן אמת שהרדב"ז הדגיש בדבריו דהיכא שהאחרון הביא דברי הראשון והשיב עליהן ודחאם, וסמך ראיותיו מהתלמוד, אפשר לסמוך על האחרון, ע"ש. ומשמע לכאורה דאחרון יכול לחלוק על ראשון, זה אינו, דהרדב"ז קאי על חכמי דורו, דחשיבי כמעט כראשונים, [היה בימי מרן], אבל באחרונים ממש, מזמן מרן ואילך, ליכא ראיה מדבריו שהאחרון יכול לחלוק על ראשון.

וכיוצא בזה מצינו למרן הבית יוסף בחושן משפט (סימן רסח) שאחר שהביא מ"ש בנמוקי יוסף בשם הרמב"ר, במה שהבין בדעת הרמב"ם, וכתב, דמ"ש שכך הם דברי הרמב"ם אינו מחוור, שהרי לטעמו של הר"ן וכו'. ע"ש. אלא דהתם אין נפ"מ לדינא בפירושו, כי פסק שם כהרשב"א והרא"ש דאזלי בחד שיטה עם הרמב"ם, כיעו"ש. ועל כל פנים בודאי שאין לתלמוד מהבית יוסף שחלק על הנימוקי יוסף, לדידן. כי היחס בין הבית יוסף לנימוקי יוסף, אינו כהיחס בין הראשונים לאחרוני האחרונים.

וכל שכן שיש לומר כן על הרשב"ץ, וכמו שכתב בחלק ב' (סימן יט), דאל יקשה בעיניך היותי חולק על הריב"ש, ותחשבני יוצא משיטת המוסר בהיותי משיב את הארי אחר מותו, שאין לדיין אלא מה שענינו רואות, ואין לנו להיות נושאים פנים לתורה, ובמילתא דתלי בסברא יתגלה לאחרונים דברים שלא שיערום ראשונים. ע"ש. והובאו דבריו בישרי לב (דף צד), ובשדי חמד חלק ו' (עמוד 136), והוסיף מ"ש הרדב"ז החדשות (סימן תצה) במה שנשאל אם מותר לתלמיד לחלוק על רבו, וכתב, אמת כי הראשונים חולקים, שהרי רבינו הקדוש חולק על אביו ועל רבו בכמה מקומות, וכן

באמוראים רבא היה חולק על אביו ועל רבו וכו', וכן בכל דור, ויכול לחלוק עליו בראיות דרך משא ומתן וכו'. ע"ש.

הבט ימין וראה מה שכתב המהר"ם אל אשקר בתשובה (סימן נג), שהביא תשובת רב שרירא גאון שכתב: וששאלתם דאית בינינו תלמידים והם שועלים קטנים, דלית בהו מששא, וחולקים ואומרי' על הגאונים עמודי עולם מנין להם דבר זה, ומוציאים ספריהם, והם לא יבינו פועל ה' ומעשה ידיו, ולא השיגו אפי' דבר קטן ממה שהשיג תלמיד מתלמידיהם של הקטן שבגאונים וכו', וכל החולק על שום דבר מדבריהם, כחולק על ה' ועל נחלתו (תורתו). שאין שום יחס לדורות אלו לבין הראשונים, אפילו כיחס הקוף לגבי האדם. והלואי שבדורות אלה יבינו הקל שבדברי הראשונים, וכל שכן בדורות הבאים לאחרינו, כי הלבבות מתמעטים והולכים. וכך ראינו לגדולי האחרונים שמבטלים דעתם מפני דעת הפוסקים הראשונים, וכמו שכתבו הרשב"א והר"ן בדין עד אחד במלחמה לגבי דברי הרי"ף. ע"כ. והו"ד גם בשו"ת פעולת צדיק ח"ב (סימן קכא ד"ה וששאלתם).

ועיין בהקדמת הגאון ההפלאה, והובא בפתח עינים (ריש פ"ב דאבות) שפירש דע מה למעלה ממך, דורות ראשונים, עין רואה, נבואה, ואחר כך אוזן שומעת, תורה שבעל פה, ואחר כך כל מעשיך בספר נכתבים, כי נתמעטו הלבבות, והיאך באים להשיב על דבריהם. ע"ש. וכן בדורות האחרונים אי אפשר לחלוק ע"ד הראשונים, ויכולים רק לישא וליתן בהלכה לפנייהם לפלפולא בעלמא, ובלשון כבוד, כי מה אנחנו ומה חיינו לפני הגאונים הראשונים אשר משאתם יגורו אלים. וזהו שיטת חכמי ספרד בדורות שקדמונו.

פוק חזי מה שכתב מרן בבית יוסף (יורה דעה סימן קיב) על הטור שכתב על הרשב"א, ואין נראה כן מן הירושלמי, וז"ל: לא היה לו לכתוב כן, דמשמע מדבריו דהרשב"א לא ראה הירושלמי הזה, או ראהו ונעלמה ידיעתו ממנו, שאילו ידעו ונזכר ממנו לא היה כותב כן, וזה דבר שלא ניתן ליחשב בכך, מאן דנהירין ליה שבילי דרקיעא, וכו'. ע"ש. ואם מרן כתב כן על רבינו הטור שהיה

קרוב לזמן הרשב"א, אנו יתמי דיתמי מה נעני אבתריה.

ועוד ראיתי להרמב"ן בחידושו לכתובות שכתב בקונטרס אחרון שלו, ביום הלחמו מלחמתה של תורה כתב, ואף על פי שאין זה מחזור, אנו נותנים ראשינו תחת כפות רגלי הראשונים ז"ל. ע"כ. וחרדה ילבש המעיין בראותו דברי הרמב"ן הללו, אש"ר ישב לחוף ימים, ים הבבלי והירושלמי, כמאן דמנח בכיסתיה, אחד המיוחד משאתו יגורו אילים (איוב מא, יז), ובמקום גדולתו ילמדון יקר תפארת מעלת הראשונים. ומי שיש לו לב יש כמה וכמה קל וחומר בעצמו, ודי בזה.

וכבר הרעישו רבני מצרים על הפרי חדש ז"ל שכתב לחלוק בכ"ד על הראשונים, עד שהסכימו בחרמות שלא ללמוד בספרו. [ועיין בגנת ורדים חלק ג' כלל ג' סימן ג' מה שהאריך לכתוב ע"ד הפרי חדש שכתב על הראשונים איזה דברים, והאריך בדברי תוכחה היאך לכתוב על קדמונים ע"ש]. וכל שכן בדורינו זה. והמעייין בדברי הרב גנת ורדים רעדה תאחזנו בראותו איך פני זקן הפרי חדש לא נהדרו בזה, והתנהגו עמו בכל חומר הדין, ועשו ד"ז כעון דחילול ה' שכל אחד יתפרץ לחלוק על הפוסקים. ע"ש.

ועיין בשו"ת נודע ביהודה קמא (חלק אורח חיים סימן לח, ובמהדו"ת חלק יורה דעה סימן צו), שכתב גם כן נגד חידושי הר"ה [לרבי זאב הלוי] שמלאו לבו לחלוק על הפוסקים. ובספר פאר עץ חיים לאחד מרבני אשכנז הפליא בד"ז לחלוק ע"ד הראשונים בכ"ד. ועיין בשו"ת רב פעלים בפתיחה לח"א שהאריך ע"ז. וצריך לזכור מאמר חז"ל לעולם יחשוב אדם כאילו בעל שמועה נגדו, ואילו היו לפנינו לא יכלנו לדבר או לפצות פה לפנינו, שאין אנו ראויים להיות תלמידי תלמידיהם. ואילו הוינן התם לא יכלנא לדלויי רישין מינייהו. השתא היאך נעזי פנינו לכתוב עליהם כחולקים ח"ו. וה' יזכנו להכיר מיעוט ערכנו, כתפלת החיד"א. ועיין באי הים (דף קיח ע"א).

ובהקדמה לשו"ת פאר הדור להרמב"ם (שנדפס בשנת תשר"מ) כתב מרן אאמו"ר שליט"א:

ועדיין צריכים אנו למודעי, שאמנם על פי רוב דרכו של רבינו הרמב"ם בתשובותיו, להשיב בקצרה, מבלי ראיות נכוחות מהתלמוד ומדברי הגאונים, וזאת על פי הכלל שאמרו חז"ל (פסחים ג.) לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה. אך לפעמים יש מקום לכאורה להעיר על דברי קדשו מאיזה גמרא שמוכיחה היפך דבריו, ופן יטה לבבו של המורה להימין או להשמאל, לפיכך אמרתי להעיר און שומעת תוכחת חיים מפום ממלל רברבן הוא רבינו המהרלנ"ח בתשובה (סימן יב, דף י ע"ג) וזו לשונו: "ואף אם יקשה לנו על דברי הרמב"ם מתוך שיטת הש"ס, מכל מקום ראוי והגון לנו לתלות את החסרון במיעוט השגתינו, וחייבים אנו לקבל דבריו באימה מבלי שנהרהר אחריו, כי לבו של רבינו כלב האריה בהיקף ידיעת הש"ס בבלי וירושלמי, ותוספתא ספרא וספרי ומכילתא, ואפשר שאיזו סוגיא היתה אז סדורה בפיו, ואנו בעוה"ר נסתרה מנגד עינינו לקוצר השגתינו. ואילו היה רבינו לפנינו היה פותח לנו פתח רחב יותר מפתחו של אולם להבינו ולהעמידנו על האמת. וזוהי קבלה אמיתית מפורשת אצלינו מפי סופרים ומפי ספרים". (וכן הוא בשו"ת מהרש"ך חלק ב סימן קצו). ע"ש. וקרוב ללשון הנ"ל כתב גם המהר"י קולון (סוף שרש קכו). ע"ש. ועיין בשיטה מקובצת (כתובות נד). בשם הרמב"ן שכתב, ואף על פי שאין זה מחזור בשיטת הגמרא, אנו נותנים ראשינו תחת כפות רגלי הראשונים. ע"ש. וכיוצא בזה כתב הר"ן פרק אלמנה ניונית (כתובות קז). שאף על פי שתמה על דברי הרי"ף והרמב"ם, סיים, ומכל מקום אין לנו כח לחלוק על אבות העולם. (והובא בבית יוסף אבן העזר סימן ע).

ועיין למרן בשלחן ערוך (חושן משפט סימן כה) שכתב, דיין שדן דיני ממונות וטעה בדברים הגלויים והידועים, כגון דינים המפורשים במשנה או בגמרא או בדברי הפוסקים, חוזר הדין ודנין אותו כהלכה. הג"ה, מיהו י"א דאם נראה לדיין ולבני דורו מכח ראיות מוכרחות שאין הדין כמו שהוזכר בפוסקים, יכול לחלוק עליו, [אפילו לחלוק על דברי הגאונים, הרא"ש סנהדרין פ"ד סימן ו'. וטור. ש"ך]. מאחר שאינו נזכר בגמרא [טור בשם הרא"ש]. ומכל מקום אין להקל בדבר שהחמירו בו

דאי דעתיה הוה שהתוס' סוכרים דאסור לא היה חולק עליהם, אלא אדרבה היה חוזר מקמי דידהו. ועיין עוד בש"ך שם, ובמה שכתב בהנהגת איסור והיתר ביו"ד סימן רמ"ב. ועיין עוד בפתחי תשובה שם.

ובביאור הענין שאין לאחרון לחלוק על ראשון, יש לציין לדברי הגר"א וסרמן בשם רבו החפץ חיים, במכתבים ומאמרים להגרא"ו חלק ב' (עמ' פא) ששאל פעם רבי אלחנן וסרמן את החפץ חיים, הרי שהורגלנו לחלוקה של תקופות, תקופת תנאים לחוד ותקופת אמוראים לחוד, תקופת רבנן סבוראי לחוד, תקופת גאונים לחוד, ותקופת ראשונים לחוד. תינח בימי חז"ל שהיה בידם לחלק, לפי שהיו יודעים מה שכתוב ב"ספרא דאדם קדמאה", כגון: "רבי סוף משנה, רב אשי ורבינא סוף הוראה" (ב"מ פ"ה, ע"ב). ברם, משם ואילך, היכן אפשר להבחין אימתי נחתמת תקופה פלונית ומתחלת תקופה חדשה, והשיב החפץ חיים, הדורות פוחתים והולכים בהתמדה, כל דור מתמעט מקודמו, אולם תהליך ההתמעטות שבתוך התקופה עצמה מתרחש בהדרגה, באיטיות, הדור הבא עודנו משתייך מבחינה מהותית לאותה חטיבה של הדור הקודם. ואילו כשמתחלפת תקופה, מתהווה בבת אחת פער עצום, ירידת הדור היא אז בבחינת נפילה "מאיגרא רמה לבירא עמיקתא", וכל אימת שרואים כי הדור בכלל אינו מאותו סוג של הדור הקודם, מבינים שהתחיל זמן חדש. וקבלה בידינו שבסוף כל תקופה חי ופועל גברא רבה, שהוא גדול כמעט מכל גדולי תקופתו, ומשתייך במהותו לדורות קודמים, דהיינו שלפי ערך גדולתו מתאים היה יותר לזמנים קדמונים. לדוגמא: רב האי גאון, אחרון לתקופת הגאונים, נחשב לגדול שבגאונים, ודוקא הודות לגדולתו מרגישים ביתר-שאת עם סילוקו מהעולם, כי אז תמה ונשלמה תקופתו. וכך הדבר בכל פעם שמסתיימת תקופה. והסיבה שמשלשלין בדור מאוחר נשמת גברא רבה שמשתייכת במהותה לתקופת קדם, היא בגלל שהדורות מתמעטים, מתגלגלין במדרון הרוחני, ומשימתו של גדול הדור היא להאיט את קצב ההידרדרות, ופעמים שאין מי שיעצור בעדה אלא נשמה של קדמון ממש.

החיבורים שנתפשטו ברוב ישראל, אם לא שקיבל מרביתו שאין נוהגין כאותה חומרא נפסקי מהרא"י סימן רמ"א. וכתב בביאור הגר"א שם, שהוא כמו שאמרו בכמה מקומות בש"ס, שאמרו האמוראים לית הלכתא כהך מתני'.

והיוצא מזה, דלחומרא אמרינן ולא לקולא. ועוד יש לומר דהרמ"א איירי רק באופן שיש ראייה חזקה שאין לברוח הימנה בשום צד, דבזה אין לעשות כדברי הראשון. וגם זה אינו אלא בגדולי הדורות כמו אותם שהיו בזמנו של הרמ"א.

ודע, דמה שכתב הרמ"א שם (סימן כה סעיף ב') בזה"ל: כל מקום שדברי הראשונים כתובים על ספר נהם מפורסמים, והפוסקים האחרונים חולקים עליהם, כמו שלפעמים הפוסקים חולקים על הגאונים, הולכים אחר האחרונים, דהלכה ככתראי מאביי ורבא ואילך. ע"כ. אין זה ענין למה שכתבנו שאין לאחרון לחלוק על דברי ראשון, שהרי מקור דברי הרמ"א הוא מהמהרי"ק (שורש פ"ד), והמהרי"ק הוא מאחרוני הראשונים, וקאי על רבני דורו שגם הם ראשונים כמלאכים, שהם רשאים לחלוק על הראשונים שלפניהם, דסוף סוף גם הם ראשונים, ובזה כתב דהלכה ככתראי, אבל אחרונים ממש, אין להם כח לחלוק על ראשון. וע"ש בביאורי הגר"א (ס"ק כד) שהראה מקום להרא"ש (בפ"ג דברכות סל"ה) דקאמרו התם, אמר רבא אף על גב דאיתותב כו', וכן איתא בפ"ו דשבת (ס"א א') א"ל אביי דלמא ר"י כו' א"נ שמינא כו'. ע"כ. והש"ך (שם ס"ק כא) הביא מה שכתב מהר"ם אלשיך בתשובה (סימן ל"ט דף ס"א ע"ב) דאף על גב דסברת מהרי"ק שלא כדעת התוספות וסמ"ג, לא יעלה על לב לומר דכיון דכתרא הוא נקטינן כוותיה, דלאו סברא היא, דאף על גב דגם בפוסקים נקטינן ככתראי כדכתיבנא, היינו כשראה האחרון דברי הראשון ולא חזר בו מקמיה דקמא, אבל אם לא ראה אותו ולא שמע סברתו, אדרבה אמרינן דהלכה כקמא וכו', ומהרי"ק ז"ל נראה דאישתמיטתיה ההיא דתוס' שלא הזכירה וכו'. וא"כ השתא אין ספק שמהרי"ק שהוא מדורותינו אלה, לא אמרינן עליו לגבי התוס' דהלכה כמותו שהוא בתרא לגבי דידהו, ואנן סהדי

ובספר דרך שיחה חלק א' (עמוד תקע) סיפר, שלפני שנים רבות ראה ספר ישן נושן שהיה לו הסכמה ממרן הבית יוסף, ותמה איך זה שאין הספר ידוע ולא נדפס מחדש, ושוב ראה שבספר יש דברים שחולק על הראשונים, ואז הבין הדבר. ואמר ^{ה'תש"ס} ^{ה'תש"ס} הסטייפלר זצ"ל, על הפני משה שעל הירושלמי כי מדוע חיבור זה הוא קשה ואינו מוכן בהרבה מקומות, והוא משום שכתב נגד הר"ש, וכתב שהולך עם הרמב"ם. והפרי חדש חכמי דורו נידו שלא ילמדו בספרו, כי כתב שלא בדרך ארץ על הבית יוסף. אלא שהוא עצמו אמר אחר כך שלא נתכוין כלל רק שאורייתא מרתחא ביה. וצא וראה מה שכתב עליו בשם הגדולים (אות ח') שלאחר הדור ההוא מעט, נתקבל לרב בארץ מצרים תלמידו מהר"ש אלגאזי, וכל הוראותיו היו על דעת רבו. ע"כ.

ואמנם נודע מ"ש החזו"א באגרותיו (הנ"ל, ח"א, לב), שאנו מתייחסים להגר"א בשורה של משה רבנו ע"ה, עזרא ע"ה, רבנו הקדוש, רב אשי, הרמב"ם, הגר"א, שנתגלה תורה על ידו כקדוש מעותד לכך, שהאיר במה שלא הוא, עד שבא הוא ונטל חלקו, והוא נחשב כאחד מן הראשונים ולכן חולק עליהם בכמה מקומות בתוקף עוז וכו'. ע"כ. ויחיד הוא ופירסמו הכתוב. [ולדידן היכא דהגר"א פליג על מרן נקטין כדעת מרן שקבלנו הוראותיו].

והגאון רבנו יוסף חיים בהקדמתו לרב פעלים כתב אודות הגאון המהרש"ל, שכתב קשות נגד כמה גדולים, וכבר אמרו בתלמוד, אם ראשונים כמלאכים אנו כבני אדם, ואם ראשונים כבני אדם אנו כחמורים, דפירשו בו המפרשים כוונה פשטית, לומר אם נשער כבוד הראשונים בעינינו כמלאכים,

אז אנחנו חשובים כבני אדם שיודעין לשער כבוד הראשונים, אבל אם אנחנו נדמה כבוד הראשונים בעינינו כערך בני אדם, אז אנחנו נחשבין כחמורים שאין בהם דעת להבחין. ומזה נדע שכל אדם אשר יראה רק את כבוד עצמו בדורו, יהיה נכשל בדבריו, עד אשר גם נגד גדול שבגדולים לא יוכל לעצור בעצמו, לבלתי יצא משורת דרך ארץ. והנה עוד תמצא להגאון המהרש"ל בהקדמתו לים של שלמה על חולין, שהרהר אחר דעתו של מרן הקדוש ז"ל, והכרעתו ביתה יוסף ושלחנו הטהור, ולא נהג בו כבוד בדברים אשר דיבר בו, אך מה הועילו דבריו שדיבר נגדו, דקושטא קאי, וכמאן דלא חלי ולא מרגיש גברא דמאריה ^{אוצר החכמה} סיעיה, הלא בכמה תפוצות ישראל קבלו הוראותיו להלכה פסוקה להקל ולהחמיר בכל דיני איסור והיתר, ולא עוד אלא גם בפלוגתא דדיני ממונות דקיימא לן המוציא מחבירו עליו הראיה, אין המוחזק יכול לטעון קים לי נגד פסק מרן השלחן ערוך. ופוק חזי מה שכתב הרמ"א בתשובה וכו', ותדע כבודו של מרן באשכנז מה שהיה לו בחייו, וכל שכן אחר פטירתו. וכן הגאון היעב"ץ שהיה גם כן תקיף בדעתו ופלטה קולמוסו לצאת מן הגבול לפי כבודו של רבותינו הראשונים, ראה כמה עלבון דברים עשה לבעל תוס' יום טוב, בביאור על מסכת אבות, ולא עוד אלא שנגע בכבוד גאוני עולם הראשונים, לך וראה מה שכתב מרן החיד"א וכו', ושרי ליה מריה שכותב על הרמב"ן כאשר ידבר איש אל רעהו, ומי שם פה לומר על אחד המיוחד ברבוותא קמאי, אשר משתו יגורו אלים (איוב מא, יז), שלא ירד לעומק הענין, ומרתע כולי גופאי בראותי להרב הנז' בסדר דיבורו על הראשונים. ע"כ.

הערה על מי שכתב שכיסוי קדרה בתבשיל שלא נתבשל כל צורכו אינו אלא מדרבנן - נגד דברי הראשונים

בהנחת הקדרה על האש, ולכן אין לדון הדבר כגרמא המותרת מן התורה בשבת, ואינה אסורה אלא מדרבנן [שבת קכ: ובריטב"א שם]. וכן מוכח מהמכילתא, וכמו שכתב בשו"ת זקן אהרן וואלקין חלק א' (חלק אורח חיים סימן טו), ושאני מלאכת בישול משאר המלאכות, דבשאר המלאכות המלאכה נעשית על ידי מעשה אדם בידיים, ולכן כשהוא בגרמא פטור. אבל המבשל והאופה שאינו אלא

ואחר שהתבאר לך כל זה, שאין לנו כח לחלוק על ראשונים, כאן המקום להעיר על מה שראיתי למי שכתב, דהמכסה בשבת קדרה שלא נתבשלה כל צרכה, אין בו איסור תורה משום בישול, והקשה מהגמ' על המאירי בנידון זה. וארחיב את הדברים, דהנה נודע דאף דלכאורה מלאכת מבשל נעשית בגרמא, שהבישול נעשה מאליו על ידי האש, מכל מקום כך היא דרכה של המלאכה

זה מהפסוק, מוכח דבעלמא מצמצם אינו נחשב כעושה מעשה בידים ממש. והוא הדין בכיסוי הקדרה שיש בתוכה תבשיל שלא נתבשל כל צרכו, דהוי כמצמצם, ודינו כגרמא.

ותמיהני, אטו המאירי ורבינו יהונתן מלוניל ורע"ב לא ידעו מדברי הגמרא בסנהדרין, ובודאי דאין לנו לדחות דברי הראשונים מכח "גרמא" מפורשת, ועל כרחך דסבירא להו בפשיטות לחלק בין גרמא ברציחה, לגרמא במלאכת מבשל, דכיון שהתורה חידשה חיוב מבשל בשבת, וכל מבשל הוא גרמא, ממילא גם במגיס ובכיסוי הקדרה אינם בכלל גרמא, והווי בכלל מלאכת מבשל. משא"כ ברציחה דרך רציחה במעשה בידים, וכאשר רוצח על ידי גרמא בעינן ילפותא מהפסוק כדי לחייבו.

ומה שכתב שם להוכיח כדבריו מדברי הטור ^{אוצר החכמה} והשלחן ערוך (סימן רנו סעיף ה') שכתבו גבי הוספת כיסוי על הקדרה בשבת, דהני מילי כתבשיל שנתבשל כל צרכו, אבל אם אינה מבושלת כל צרכה אפילו להוסיף על הכיסוי אסור, שתוספת זה "גורם" לה להתבשל. ע"כ. ולכאורה משמע דקרו לזה "גורם", והיינו דהוי גרמא, וממילא מה שמרן כתב אסור היינו אסור מדברי סופרים, אבל לא מן התורה. ואנא דאמרי, הנה אין זו ראייה כלל לסתור דברי המאירי, דגורם שכתבו הטור והש"ע היינו שגורם לכם שנכשל במלאכת מבשל, וכמו בכל מלאכת מבשל דהויא כגרמא הוא הדין בזה. והוא פשוט.

תדע, דהנה מצינו בשלחן ערוך (אורח חיים סימן רנב) שאסור לתת צמר לתוך היורה שהיא על האש, שמא יחתה. ואפי' אינה על האש אם אינה טוחה בטיט, אסור, שמא יגיס בה בכף. והמגיס בקדרה, אפי' אינה על האש, חייב משום מבשל. וכתבו האחרונים שם, משום דע"י הגסה בקדירה רותחת מתקרב הבישול במהרה. [משנ"ב]. נמצא שהמגיס אינו אלא מקרב הבישול, ודמי לכיסוי שעל הקדרה בתבשיל שלא נתבשל כל צרכו, ואפילו הכי מבואר דמגיס חייב משום מבשל, וכמבואר ברמב"ם (הלכות שבת פרק ג') דאסור להכניס מגריפה לקדרה בשבת והיא על האש להוציא ממנה בשבת, מפני שמגיס בה, וזה מצרכי הבישול

מכין האפייה והבישול, וגוף מעשה הבישול נגמר מאליו, ואפילו הכי חייבתו תורה, ולכן גם כגרמא חייב. וראיה לזה מזורה ורוח מסייעתו, דמלאכת מחשבת אסרה תורה, ובאלה עיקר מלאכתם על ידי גרמא. ועיין במרכבת המשנה (פרק ט' מהלכות שבת הלכה ד'), בהא דקיימא לן בביצה (לד.) אחד הביא את האור ואחר הביא העצים וכו', כולם חייבים משום מבשל, והיינו דוקא במלאכת מבשל. ודו"ק. וראה מה שהארכנו בזה בס"ד בילקוט יוסף שבת כרך ג' (עמוד קל). ע"ש.

והירצא מזה, שמאחר ומלאכת מבשל כל עיקרה היא על ידי גרמא, ממילא גם במגיס תבשיל שלא נתבשל כל צרכו, או כיסה קדרה שיש בתוכה תבשיל שלא נתבשל כל צרכו, אף דלכאורה ^{אוצר החכמה} הוי גרמא, חייב משום מבשל. וכן הוא דעת המאירי (שבת עג:) שכתב בזה"ל: וכל שממהר לאפות או לבשל, כגון בולל ומגיס בקדרה "או משים כיסוי" של קדרה על הקדרה, "חייב" משום מבשל. ע"כ. וכן מבואר בחי' ה"ר יהונתן מלוניל (ריש פרק ז' דשבת). גם רבינו עובדיה מברטנורא (פרק כלל גדול משנה ב') כתב כן, שהנותן כיסוי על גבי קדרה העומדת על האש חייב משום מבשל. ע"ש. ונראה שגם אם אין כוונתו עתה לבישול, וכגון באופן שהקדרה עומדת על האש ובלא המכסה תגיע לידי בישול כל צרכה עד למחרת בשבת בבוקר, אפילו הכי פסיק רישיה במלאכה דאורייתא הוא.

ומכאן תשובה למה שכתב במנוחת אהבה חלק ב' (עמוד עז), דהמניח כיסוי על קדרה שיש בה תבשיל שלא נתבשל כל צרכו, אין איסורו אלא מדרבנן, שמסלק את הנזק ומונע כניסת אור קר לקדרה, וממילא הוי גרמא בעלמא. וע"ש שאכן הביא דברי המאירי הנ"ל, ורע"ב, אך כתב, שדבריהם צ"ע, והוכיח כדבריו מהמבואר בגמרא סנהדרין (עו:) שהכובש על חבירו בתוך המים, או בתוך האור ואינו יכול לעלות משם ומת, חייב. ופריך בגמרא, מנלן דכובש חייב, אמר שמואל דאמר קרא או באיבה, לרבות את המצמצם. ופירש רש"י, היינו כובש שצמצמו שם שלא יקום מהמים. ע"ש. וממה שהוצרכו בגמרא ללמוד דין

הוא, ונמצא כמבשל בשבת. [ויעוד דאי נימא דהוא איסור מדרבנן היאך גזרינן שמא יגיס, והא אין גזורים גזרה לגזרה, ועל כרחך כמו שכתב הרמב"ם דהמגיס בקדרה הוא איסור דאורייתא].

ומה שרצו עוד להוכיח מדברי הסמ"ג (לאוין סה יד ע"ד) דהוספת כיסוי וכדומה הוי גרמא, גם זו אינה ראייה כלל, דהנה ז"ל הסמ"ג שם: ופירות חיים מותר להטמין אפילו סמוך לחשכה [נדאין לחוש שמא יחתה בגחלים, אחר שראויים לאכילה], אמנם משחשכה אסור להטמין ולא להוסיף כיסוי עליהם, אפילו על קדרה שאינה מבושלת כל צרכה, אף על פי שהתבשיל כמאכל בן דרוסאי, דבתוספת כיסוי בשבת "הוה ליה מבשל בשבת". וכל שכן שאסור לתת התפוחים אצל האש בשבת לצלותן. ע"כ. ודברי הסמ"ג הובאו בבית יוסף (סימן רנז), ושכן כתבו בסמ"ק (סימן רפב ע' רפו) והתרומה (סימן רלא), והזכירוהו הגהות בפ"ג (אות ח). ע"ש. ומדכתב וכל שכן וכו', לכאורה משמע דעד עתה האיסור הוא פחות, וכל שכן בנותן התפוחים על האש ממש שהוא איסור יותר. והיינו דבתוספת כיסוי הרי הוא בכלל גרמא, ובנותן על האש ממש הוא איסור גמור מן התורה.

אולם גם דיוק זה אינו, דהיאך אפשר לפרש מה שכתב הסמ"ג "הוה ליה מבשל בשבת" דהיינו גרמא ומדרבנן, ומה שכתב הסמ"ג וכל שכן וכו', הביאור הוא פשוט, דבתוספת כיסוי אין הכי נמי הוי מבשל גמור, אך אינו כדרך הבישול הרגיל, ולכן כתב וכל שכן דבנותן התפוחים על האש ממש, דזה ניכר לכל דהוי בישול גמור מן התורה. וכוונתו על מה שניכר לכל כרגילות של מלאכת מבשל. אבל בדין ליכא נפקא מינה בין מוסיף על הכיסוי, לבין נותן על האש ממש. ועל כל פנים כיון שמצינו להמאירי שכתב להדיא דחייב חטאת, וגם רבינו יהונתן מלוניל ורע"ב כתבו כן, בודאי שיש לחוש לדבריהם שלא להגדיר כיסוי הקדרה במוחלט כגרמא.

ואשר על כן מה שכתב במנוח"א שם שדברי המאירי ורע"ב צ"ע, והעלה שלא כדבריהם על פי דיוק מדברי הטור והשלחן ערוך הנ"ל, הנה אי אפשר לדחות דברי המאירי מההלכה מכח

גרמא מפורשת, ועל סמך דיוק שאינו מוכרח כלל. [וראה עוד להלן].

ולכאורה נפקא מינה בזה לגבי אכילת תבשיל שלא נתבשל לגמרי שכיסה אותו בשבת וגרם לזירוז בישולו, דאי נימא דהוי בישול דאורייתא לכאורה יש לאסור מתבשיל זה. אבל אי נימא דהוי גרמא, כיון שאין איסור גרמא בשבת אלא מדרבנן, וכדאמרינן בשבת קכ. לא תעשה כל מלאכה, עשייה הוא דאסירא, הא גרמא שריא, כיון דאיסור הנאה ממעשה שבת הוא מדרבנן, לא גזרו שוגג אטו מזיד במלאכה דרבנן.

שוב ראיתי שגם בספר אור לציון חלק ב' (עמוד קסא) כתב בפשיטות, דהכא הוי איסור דרבנן, "כיון שכל הבישול כאן בגרמא, שאינו אסור אלא מדרבנן" וכו', יש לסמוך על הפוסקים שאין כאן משום בישול לענין דיעבד. ע"ש. ונמשך אחריו תלמידו בספר חמדת יוסף (ח"ד עמ' שה). ע"ש.

אך אחר המחילה מכבוד תורתו זצ"ל תמיהני היאך תפס בפשיטות שהוא גרמא, והרי מבואר ברע"ב ובמאירי ובח"י רבינו יהונתן סוגיא בדוכתא, דאיכא בזה חיוב גמור, דכיון דמלאכת בישול אינה אלא בגרמא, לא שייך להקל בדבר משום גרמא. דאין זה גרמא אלא כמעשה בידים. וגם מה שכתב הטור (סוף סימן רנז) מפני שממהר לגרום בישולם בשבת, אין כוונתו דהוי איסור גרמא ומדרבנן, אלא נקט לשון גורם מפני שאכן הוא גורם לבישול, אבל חיובא איכא דכל מלאכת מבשל הוי בגרמא. ועיין בשלחן ערוך סימן רנד סעיף ד' שכתב, מפני שממהר "לגמור" בישולם בשבת, ולא כתב לגרום. שוב הראוני בספר ויזרע יצחק (עמוד רטו) שגם כן העיר על דברי האור לציון שדבריו צ"ע. ע"ש. וגם בספר שמחה לאיש (חלק א' עמוד קפא) העיר כן על דברי מר אחיו. כיעו"ש. ועיין בשו"ת אגרות משה (אורח חיים חלק ד' סימן עד) שהביא דברי המאירי הנ"ל, דשימת כיסוי על הקדרה חייב, ורק במבושלת כל צרכה ליכא איסור בישול. ע"ש.

שוב ראיתי באגלי טל (מלאכת טוחן סק"ה) שהוכיח במישור דגרמא במלאכת מבשל הויא מלאכה גמורה, מההיא דמנחות (נו:) הניח שאור ע"ג עיסה

1234567

והלך וישב לו ונתחמצה מאליה, חייב עליה כמעשה שבת. ופרש"י, כי היכי דמחייב מניח בשר ע"ג גחלים בשבת ונצלה מאליו. והרי בחימוץ עיסה של מנחות ליכא ה"ט דדמי למלאכת המשכן, וע"כ דחשיב כעושה מעשה בידים. וע"פ זה כ' האגלי טל להשיג על הנתיב חיים (סי' רנב) דחשיב למבשל ואופה גרמא בעלמא. ע"ש. גם הגאון שפת אמת (מנחות נו:) פשיטא ליה דהחימוץ ע"י שאור חשיב כעושה מעשה בידים. והוסיף דה"ה אם לש עיסה והניחה עד שנתחמצה דלוקה ע"ז, שהלישה עצמה הוי מעשה חימוץ. ושכן נ"ל פשוט בדין חמץ בפסח אליבא דהרמב"ם דס"ל שאין לוקין על הלאו דבל יראה רק כשקנה חמץ בפסח שעשה מעשה. דה"נ בלש עיסה ונתחמצה מאליה לוקה. שהלישה הויא מעשה בידים לחימוץ. ואע"פ שהיה יכול לאפותה קודם שתחמיץ מ"מ אם לא אפאה נגמר החימוץ ע"י מעשה הלישה. ושכ"כ הפמ"ג. עכת"ד.

שם ע"ד

ועיין בשו"ת ריב"א ח"א (חאו"ח סי' ו בד"ה וע"ד), שכתב, דלכאורה יש להקשות קושיא עצומה בהדיא דמנחות (נו:) הניח שאור ע"ג עיסה ונתחמצה מאליה חייב כמעשה שבת. והרי כמעשה האפייה והצלייה אינו אלא גורם. ואפ"ה חייב בשבת משום דמלאכת מחשבת אסרה תורה. אבל באיסור חימוץ דמנחות מנ"ל לחייב בגרמא. ולחומר הנושא י"ל עפ"ד הסמ"ג שבב"י (ס"ס רמד) בהא דדרשינן כל מלאכה לא יעשה בהם, אפי' ע"י גוי. שלשון לא יעשה (היר"ד בצירי) מוכיח דדרשא גמורה היא. ויש לתרץ דהא דכתיב לא יעשה

(בצירי) לרבות מלאכות שנעשות ע"י גרמא כגון בישול ואפייה, וכן זורה ומבעיר שעיקר עשייתם ע"י גרמא. ולפ"ז ה"נ במנחות דכתיב (ויקרא ב יא) כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ, (התוי בצירי), חייב עליהם גם בגרמא. עכת"ד. ועיין בשו"ת יביע אומר חלק ד' (אורח חיים סימן לה) שדן אם הנחת שאור על גבי העיסה לחמצה חשיב מעשה, או גרמא בעלמא. ועיין עוד בספר מאורי אש (דף ק ע"א) שהביא מה שכתב בקונטרס גרם המעלות (אות לד) בשם הנתיב חיים סימן רנב, דהמבשל בשבת חשיב גרמא, וגזרת הכתוב היא לחייבו מפני שדרך מלאכה זו בכך. והשיג עליו, דבכהאי גוונא חשיב שפיר כעושה מעשה בידים ולא גרמא בלבד וכו'. ע"ש. וקדמו האגלי טל להשיג על הנתיב חיים בזה. וכנ"ל. ועיין בשו"ת צפנת פענח (ר"ס ל). ובשו"ת משנת אברהם חלק א' (דף יג ע"ג). ע"ש. [ו]אם יש לפטור גרמא ממש בבישול ואפייה וזריעה בשבת, ראה בחזון איש (סי' לח אות ג), דגרמא במלאכת בישול פטור עליה, כשאר מלאכות, דדרשי' (שבת קכ:) לא תעשה כל מלאכה, עשייה הוא דאסור, הא גרמא שרי. ע"ש. וע"ע בחזון איש שם (סי' לו). ובמקום אחר כתבנו עוד בזה.]

ואמנם בעיקר הדין לענין דיעבד, שפיר יש לילך להקל בו, ולאו מטעמא הנ"ל, אלא כל היכא שנתבשל כמאכל בן דרוסאי, וגמר את בישולו, שפיר יש לילך בו לקולא בדיעבד, אחר שיש מחלוקת בפוסקים אם תבשיל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי שייך בו בישול או לא.

מחלוקת בהלכה - דרכה של תורה

ביארנו, וממילא נשארו לנו דברי הראשונים כמלאכים, ואם יש קושיא מהגמ' סנהדרין, יש חילוק פשוט כנז', ואין לנו לחלוק על דברי הראשונים מכח דיוק מהש"ע, דיוק שאינו מוכרח כלל ועיקר. ואף לטעמיה דהטור תנא הוא ופליג על המאירי, אכתי מה יענו המאירי ורע"ב מדברי הגמ', וע"כ שמדברי הגמ' ליכא להוכיח ולא מידי נגד הראשונים. ובאמת שהיה על הכותב לקבל האמת ממי שאמרו, ולא להתעקש לקיים דברי רבו בלא טעם ובלא דרך ארץ. ולחשוב שתמיד הצדק

ואחר כתבי כל זה הראני אחד התלמידים שבאיזה ירחון השיבו על מה שהערנו לעיל, שהרי במנוח"א הסתמך על הדיוק בטור ובש"ע. "ואם כוונת המשיג להתווכח עם ראייה זו מדברי מרן, לא היה לו לייחס להרב מנוח"א שחולק על המאירי מהגמרא. וכן לא יעשה". ע"כ.

אולם המעיין במנוח"א יראה שאכן דחה דברי המאירי מכח הגמרא הנ"ל, וכתב שדבריו צ"ע, ופסק דלא כוותיה, וגם הדיוק שרצה לדייק מהטור והשלחן ערוך, אינו דיוק כלל, וכאשר

עם דבריהם. והרי אפילו גדולי תורה פעמים שחזרו בהם, ולא התעקשו לקיים דבריהם, וכך ראוי לנהוג. שזו דרכה של תורה.

וראה לרבינו המאירי בהקדמתו לספרו מגן אבות שכתב וז"ל: וכבר ידעת כי סיבת המחלוקת היא ארבע, האחת בקשת הניצוח, והשנית בדקות הענין ועומקו, והשלישית סבלות האחד וגסותו וקישוי הבנתו, הרביעית "החברה והגידול", כי טבע האדם לאהוב מי שנתחבר עמו, וידמה בעיניו היות דבריו כאילו הם כתובים על ספר, ויקשה בעיניו סור מן הדרך ההוא כלל, ולכן סמך לבדוק זה, גול אל ה' מעשיך ויכוננו מחשבותיך, כלומר שאם לפעמים יזדמן חילוקי דעות במה שהתורה לא תודיעהו, וגם חכמת התלמוד לא תבארהו, והענין מסור למחלוקת חכמים, ויחקרך לבך לעשות אחד מהם, לא תהיה בזה כוונתך אהבה שררה ובקשת ניצוח, אלא יהיו מעשיך לשם שמים לעשות מה שיראה שכלך, שהוא הטוב שבשני הצדדים, והוא הישר שבשני המעשים, ואז יכוננו מחשבותיך, שאם יזדמן שהצד האחד יהיה יותר אמיתי, מכל מקום הכוונה רצויה וזה ענין יכוננו מחשבותיך. ואם תעשה זה על שררה וקנאה ובקשת הניצוח, תהיה הכוונה בלתי רצויה, ושם גם המעשה. ע"כ.

וכבר כתב היעב"ץ בשאלת יעב"ץ (ח"א ס"ס ח') שהשלמים בחכמה אינן מקפידים על התופס עליהם, אדרבה מחזיקין לו טובה, למי שיצילם מליפול ברשת השגיאה, שהיא פרוסה לרגל כל החכמים אשר עיני בשר להם. ואמר החכם קבל האמת ממי שאמרו. ע"ש. וראה עוד למהר"ח פלאגי' בספרו צוואה מחיים. וראה עוד בספרו גנזי חיים (מערכת חית עמוד רסו מהדו' שובי נפשי. סוף עמוד עה: עו. אות נז) שכתב, יש חיוב ומצוה גדולה שיודיע חכם את דעתו, להגיד כפי מראה לבו והחזיון אשר חזה, אפילו דהוי דברים גבוהים ונעלמים עד מאד. [הרא"ש ז"ל בתשובות בשמים ראש ס' רנא]. ע"ש. וכ"ש כששואלים ממנו בדבר הלכה והוראה, או שיכריע בין החכמים בינו לשמים, ומכ"ש אם יש חילול ה' וחילול התורה בדבר, שאינו חייב למנוע את עצמו, וחייב לגלות דעתו,

ואין צריך לומר אם הוא לאפרושי מאיסורא, מפני שעל ידי שיגלה דעתו, אז יסכים בדבר מה שהוא על דרך אמת וענווה צדק יתקיים הענין, ואפילו אם לא יתקיים היום יתקיים למחר, שיבואו יראי ה' ויקבלו דבריהם, וכל לאפושי גברא שפיר דמי, וכמה גזיקין וחבלות וחלול ה' וחילול התורה יוצא מכמה חכמים שהם מונעים מלהגיד כי ישר, מה שהם מסכימים לפי האמת, וכמה מחלוקות מתרבות בישראל על ידי זה, ואפילו בשתיקה הם נענשים, כמבואר בזה"ק (בסדר טהרה דף מ"ו:) על פסוק נאלמתי דומיה החשתי מטוב וכו'. ע"ש. ואותם המתחסדים כשיש מחלוקות ורואים חילול ה' וחילול התורה, והם עומדים מנגד כדי שלא להטפל בשום מחלוקת, לא יפה הם עושים, כי במקום שיש חילול תורת קונו צריך לדבר ולהתקוטט נגד בני אדם המתייצבים על דרך לא טוב לחלל את הקודש.

צא ולמד מש"כ הרב מוה"ר שמואל אוזידא ז"ל בספר מדרש שמואל (פרק ב' דאבות משנה ו'), על מאי דתנן התם: ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש, וז"ל: פי' הוא כי מי שאינו נכנס במח' על דרך לא טוב, אינו חושש לעלבון תורת קונו ויהיה נכנס בדרך אנשים, ולזה במקום ההוא השתדל להיות איש, הוא וחזקת והיית לאיש. ע"ש. ודבריו חיים וקיימים, דאיך יתכן האדם שהוא ירא ה' ורואה שאחרים מבזין את התורה ולומדיה, והוא יעשה חסידות שלא להטפל במחלוקת נגד ה' ונגד משיחו, כי הוא חסיד שוטה, ועל דרך שאמרו בגמ' [סוטה כא:] איזה הוא חסיד שוטה שרואה אשה טובעת בנהר ואינו מצילה, כמו כן הוא עניין זה ממש. ומה גם כי תורה עצמה היא ביתו של מלך מלכי המלכים הקב"ה ואיך יתכן שיהיה האדם רואה לבתו של מלך שרומסין ודורסין אותה ברגלים ח"ו, והוא עד או ראה או ידע ויעמוד מנגד ולא יהיה לו עונש גדול. וכ"כ עוד בזה לעיל מע' ח' אות ו'.

וכבר כתב בספר מלמד התלמידים, שכל מחבר ספר שיש בו תועלת לרבים, היוצא נגדו עליו נאמר משיב רעה תחת טובה וכו'. ובשו"ת לב חיים חלק ב' (דף קנ"ג סע"ג) כתב בשם האור החיים הקדוש

על הפסוק ואת לחצינו, שכל תלמיד חכם הנסמך, רבו לוחציו, ועיני כל אליו ישברו (בשי"ן ימנית).

וכבר כתב בליקוטי מוהר"ן (תורה צה:): כשפרנס הדור ומנהיגי הדור נתגאים אזי הקב"ה מקים עליהם בני אדם שיחלקו וידברו עליהם, כדי שלא יזווחו דעתם עליהם, כמו שאמרו חז"ל (יומא כב.) אין ממנים פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצים תלוי מאחוריו. ועל ידי זה מחזיק את עצמו בבחינת מה ואפס ואין. ע"כ.

והש"ך בנקודות הכסף כתב בהקדמתו בזה"ל: אל יעלה על לב הקורא בספרי זה שמפני שהיה לי ח"ו איזה מחלוקת עם בעל הט"ז, או שיש בלבי איזה טינה עליו, חיברתי השגות על ספרו, כי הלא נודע לכל כי נתקיים בנו את והב בסופה, והתורה מחזרת אחרי אכסניה שלה, שנעשיתי אכסניא לבעל הט"ז, והיה אצלי ג' ימים וכבדתי כבוד גדול אשר לא יאומן כי יסופר, וגם הוא נתכבד בי הרבה, עד שנשקני על ראשי ושמח בי ממש כשמחת בית השואבה, ואל אלהים הוא יודע ועד שלא חיברתי ספר נקודות הכסף הלז רק לשם שמים וכו'. ע"כ. וראה בהקדמת הט"ז לשו"ע.

וכבר היה לעולמים שנחלקו ביניהם חכמי ההלכה, ומהם בלשון חריפה, ולפני מאות בשנים יצא לאור קונטרס מיוחד ובו השגות על הספר מים רבים לרבי רפאל מדלידולה, ובנו רבי דוד מדלידולה השיב על כל הקונטרס בספרו דברי דוד, ויישב דברי אביו. וז"ל בדברי ההקדמה: ויהי מקץ שנתים ימים שנדפס ספר מים רבים ונתפשט בעולם במשך הזמן, נראה שהשר המסכים בינו לבין עצמו, או בחברת אנשי עצתו, בנה מצודים וחרמים נגד פסק דינים של מר אבא, עמד וימודד אר"ש על כל חלקי מעלת מר דודי הסותר את דבריו, ויט ידו עליהם והרבה להשיב עליהם, ומתוך הכעס או הקנאה יצא חוץ לשיטה והטיח דברים כלפי מר אבא ומר דודי זצ"ל, ובא עליהם בטורניא, ועשה אותם כטועים בדבר הלכה, צלל במים אדירים ואפילו חרש לא עלה בידו, ועשה פסק דין ארוך ובראיות חלושות רצה להעמיד דבריו הראשונים, וכתב שכך יקבע הלכה לדורות, כאילו הוא המורה,

וכדי להתפאר עצמו שהוא בכלל המורים, הבא בתוך לבאים, בחרבות ורמחים, שלח פה באמשטרס להדפיס בהחבא באישון לילה, בחדרי חדרים בלי הסכמות הרבנים וכו'. וע"ש בהקדמה דאישתפיך חמימיה נגד אותו חכם שהוציא לאור את הקונטרס נגד ספרו של אביו. וכל הספר בנוי על תשובות להשגות.

גם על הספר שו"ת דברי חיים מצאנו זצוק"ל יצא אחד בקונטרס מיוחד להשיג על דבריו, וכנגד זה יצא לאור הספר מלחמת חורמה, וכל מטרתו להשיב על השגות הקונטרס שיצא נגד הדברי חיים, ובשער הספר וכן בהקדמה כתב המחבר באריכות נגד אותו שהוציא לאור את הקונטרס, בדברים חריפים, ובין היתר כתב בשער הספר: שמטרתו נגד עלילות אויב אורב, אשר יצא לקרב על ספר דברי חיים בבזיונות, ובקונטרס הלז נבעו שקריו נחשפו טעויותיו, יראו ישרים, ויסוג הלאה המלעיג במלאך אלוקים וכו', ודולה ומשקה אני מתורת רבי, ואם המתעקשים עוד יקשו עורפם, אוהבי האמת ישישו לאור באור דברי חיים, אך שוטני דחקוני ולחצוני, וע"י מדקרות פיות ומכתבים אלצוני, ואוהבי הדברי חיים בנחת יעצוני, להסיר כל דיבור שנון, אך עצה וגבורת חכמה למלחמה הזאת, לזאת אני נחפז משני צדדים להדפיס המלה עוד הפעם. ועוד כתב בהקדמה, שכל כוונת דברי המשיג רק לחלוק ולהשיג, ולהטיל דופי בקדשי שמים, לפגוע בכבוד מרן רבינו זקני הקדוש זצ"ל, לדבר נגדו אשר לא כדת, לכן לא יכולתי להתעכב יותר. וכאשר חזר וכתב דברי בזיונות וכתב עליו שהיה מלקט עצמות בצאנו, לכן לא יכולתי להתאפק להודיע אשר טוב עשה לתבוע את עלבוננו של כ"ק וכו', ואשר שגה מעט בבזיונות, הלא הדין בש"ע אשר המתחיל במריבה פורע הקנס, והמתחיל במריבה היה המשיג הזה, והוא היה מטרתו רק עבור כבוד עצמו, ולנקום נקם וכו'. ע"כ.

גם על ספר תורת יקותיאל יצא קונטרס מיוחד להשיג על דבריו, וכן הספר דברי מרדכי לרבי מרדכי כרמי יצא לאור כדי להשיב על השגות מרן החיד"א על ספרו מאמר מרדכי, וכל הספר נבנה על משא ומתן בדברי מרן החיד"א. זה בונה זה סותר.

גם הגאון רבי יצחק אבולעפייא, הוציא לאור קונטרס לב נשבר, אשר כולו בנוי להשיב ממתקוממים עליו, אשר השיגו על דבריו, ובשער הספר הוא כותב, שבזה הוא מציל מאשר השיגו עליו ורדפו אותו אויביו חנם, על דברתי בעניותי בספרי פני יצחק, ולא באתי אלא לחזק דברי הראשונים, ולהסיר מעלי תלונותיהם ודחיותיהם, כל דבר הנוגע לענין דינא, בלב נשבר ונדכא, כי צרים רדפוני חנם, נעלב ונרדף, יסור יסרני יה וכו'. ובדברי הקדמתו כותב עוד המחבר, הנה נא הואלתי ואדברה אך הפעם, לשפוך שיחי במר רוחי לפני חכמי ורבני וגאוני דורינו, וציתי לפניהם אגיד, כי הנה הודעתי, הן כתיב כאן שאנכי עפר מזה כמה שנים זיכני השי"ת והדפסתי ספרי פני יצחק וכו', ולא חיברתי להתגדל ולהתפאר, ולא לקנטר את זולתי וכו', שכן לימדנו רז"ל שחייב לחדש חי' תורה ולכותבם ולהדפיסם את אשר קיבלה נשמתו במעמד הר סיני, ומעלה עליו הקב"ה כאילו הקריב כל הקרבנות כולם, ואסמכוהו אקרא זאת התורה וכו', וזאת שנית כי בהיותי חשוך בנים וכו', והמדפיס דברי תורה טוב לו מבנים ומבנות, להיות דובב שפתי ישנים, וכאשר כן היתה כוונתם רצויה של כל הראשונים והאחרונים מחברי הספרים, וכתלי בתי מדרשות יוכיחו. ע"כ.

ועוד כתב שם: והן עתה מקרוב זה ימים, עולם חשך וכל כהאי דרתח עלן הרב המחבר ספר ישמח לב הנדפס מחדש, אשר אזור כגבר חלציו, ודרך קס'תו כאויב, ומפיו לפידים יהלכו עלי ידי ועל סה"ק, בכמה מקומות מספרו, הביאני חדריו וידבר עלי קשות דברים שקשים כגידים, שרפים עומדים, חרב אל הבדים, חי מדבר, וחיללים יגבר בחרפה ובגאווה וכו', אכלני הממני ביזני וחרפני וגידפני בכזיונות ובחירופין ובגידופין קשים ומרים, ובעלילות דברים בא עלי, ובתואנות ובדמיונות כוזבות אשר לא יכילם שכל ורעיון, ולשונו תהלך בארס, ארס'ו של עכנאי, ושפך כאש חמתו, הרס בעברתו, טבח ולא חמל, להפיק רצונו ורצון זולתו, אשר שנאת חמס שנאוני, וילחמוני חינם

וחפצים בבזיוני, והקיפוני בחבילות של קושיות ודחיות, אשר אין בהם ממש, ושפך עלי סוללות בתרעומות ועלילות רבו מארבה, ולא שם אלקים לנגד עיניו ויסר מסוה הבושה מעל פניו, לבזות ת"ח עפר ואפר כמוני, ולדעתו בעלילה גדולה בא עלי, בעבור מה שכתבתי אני עליו בסי' כ"ב, קצת דברים קשים כדרך הלוחמים מלחמתה של תורה, שכן טבע הויכוח מחייב, ואפי' אב עם בנו נעשים אויבים זה לזה בד"ת, וכ"כ מרן ז"ל להמבי"ט בתשרי אבקת רוכל (ס"ס יט). עכת"ד.

אתה הראת לדעת שכבר היה לעולמים המחלוקות בין גדולי ישראל, והשי"ת יזכנו לעשות לשם שמים לכיון לאמתה של תורה, לא נבוש בעוה"ז ולא נכלם לעוה"ב. נידעתי בני ידעתי כי יש דלא ניחא להו במה שאנו כותבים להעיר על כמה מרבני זמנינו, אך אעפ"כ כאשר יש לנו להעיר כפי הנראה לנו, הרי שאסור לנו לאגור דברינו מפני איש, שכן היא דרכה של תורה, ובלבד שנכוין לשם שמים לברר האמת ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא על פי כללי הפסיקה המקובלים. והרואה יראה שדרכינו להקפיד לתפוס תמיד לשון נקיה, כלשונות הפוסקים, וכל כוונתנו בהערותינו, היא להעיר כדרכה של תורה, שהרי אין מונופול בתורה, וכאשר לענ"ד מה שהקשו על המאירי אינה קושיא, ולדעתנו אין לדחות דברי המאירי מכח גמרא מפורשת, הרי שאסור לנו לאגור הדברים. ואף שכבודו של כל חכם יקר מאד, אבל האמת אהובה יותר, וכמו שכתב בכיוצא בזה בשו"ת הריב"ש (סימן תטו) דראוי לאמת שתהיה אהובה יותר. ובשו"ת מהרשד"ם (חלק אבן העזר סימן מא) כתב, יקוב הדין את ההר, כי עם היות הוא אהובנו, האמת אהובה יותר. ע"כ. ובשו"ת מהר"ם אלשקר (סימן כג) כתב, תיתי לי דלעולם לא מצערנא לצורבא מרבנן, דחביב עלי כנפשאי, אבל מה אעשה והאמת אהובה יותר. גם בשו"ת גינת ורדים (חלק אבן העזר כלל א' סימן ד) כתב, ואף על גב דספר נקודות הכסף וזולתו אסיקו מה דאסיקו, הנה האמת אהובה יותר מהכל, ולית לן למיחש למילא אחרינא. וכיוצא בזה כתב מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל חלק ב' (סימן ב) שכבר אמרו הטבעיים איש אל רעהו, אף על פי שאתה אהובינו, האמת אהובה יותר אצלנו. והדברים קל וחומר על אחת אלף אלפים שאין להחניף בתורת אמת. ע"כ.]

שאין לנו להכריע נגד ראשונים אף מגמרא מפורשת - בדן שבר כלי אי הוי מוקצה

רפה), שלאחר שהביא מחלוקת הראשונים בדן שבר כלי אם יש לו דין מוקצה, והכריע בסוף

ב. ויש אתי עוד מקום להעיר כדרכה של תורה, במה שכתב במנוחת אהבה חלק א' (עמוד

הערה 98 מדעתו כדעת התוס', וכתב, אחר שבגמרא מבואר כדעה התוס', ודלא כתוס' רי"ד.

והנה מדברי התוס' בשבת (קכב. ד"ה אדרבה) מבואר, דכלי שהתפרק ממנו חלק, בין שהתפרק בשבת בין שהתפרק בערב שבת, אם דעתו להחזירו אחר השבת בכלי כבתחילה, מותר לטלטל אותו חלק אפי' אם אינו ראוי בשבת לשום תשיש, שהואיל ועומד להחזירו בכלי כבתחילה, עדיין שם כלי עליו. וכן פירשו המאירי והר"ן שם, דדוקא שברי כלי שאין עומד לתקנו כבתחילה, צריך שיהיו ראויים לשום תשיש כדי שיהיה עליהם שם כלי. וכן כתבו הפמ"ג (מש"ז סי' שח אות ח) והמשנ"ב (סי' שח ס"ק לה). וכן מבואר בריטב"א. וכן מתבאר בב"י סימן שח, בדין סנדל שנפסקה רצועה שלו, שאע"פ שאינו ראוי לכלום בשבת, מ"מ אם סופו לתקנו, כגון שנפסקה רצועה פנימית, לא הוי מוקצה. ע"ש. והיינו משום שלא נתבטל ממנו שם סנדל.

ובמנוחת אהבה הנ"ל כתב: ואף על פי שבתוס' רי"ד שבת שם כתב, דאף על גב דבכלים הנשברים אמרינן לקמן דבעינן שיהיו השברים עושים מעין מלאכה, הכא בדלתות אע"ג דלא חזו למלאכה שרי, מפני שהוא יכול להחזירם שם אבל השברים אינו יכול להחזירם ולדבקם. "ואם היה צריך מעשה אומן להחזירן היו אסורים עד שיהיו ראויים למלאכה". עכ"ל. אולם מדין סנדל שנפסקה רצועה פנימית שלו מוכח, שאף שצריך שאף שצריך תיקון ע"י אומן, עדיין שם כלי עליו. ע"כ.

ואנא דאמרי, אחר שהתבאר לנו לעיל גודל תורתם של ראשונים כמלאכים, לא נוכל לכתוב שבגמרא מוכח נגד דברי התוס' רי"ד. ואם יש לנו קושיא מהגמ', אתנו תלין משוגתינו. וחובה עלינו ליישב דברי הגמ' שיתאימו גם לדברי התוס' רי"ד. ולא להכריע מגמרא מפורשת נגד חד מן קמאי, ועלה בדעתי דיש לומר לדעת התוס' רי"ד, נפסקה הרצועה בסנדל היתה ברצועה כזו שאין צריך לה מעשה אומן, ולכן התירו לטלטלה, שהמנעל ראוי עדיין לשימוש בדוחק. אבל אין הכי נמי ברצועה

הצריכה תיקון על ידי מעשה אומן אסור לטלטלה משום מוקצה. ואחר כתבי זאת הראוני בשו"ת אז נדברו חלק ז' (סימן מו) שהעיר כן על התוס' רי"ד מדין רצועה שנפסקה דלא הוי מוקצה משום דראוי לתקנו, ומבואר במשנה ברורה דאינו מוקצה רק כשהדרך לזורקו לאשפה, ואפשר דהתוס' רי"ד סבירא ליה כהרשב"א והראב"ד שהביא בהגהות רבי עקיבא איגר שם, דמפרשים החילוק בין נפסקה הפנימית לנפסקה החיצונה בדרך אחרת, ולדבריהם אם אי אפשר להשתמש בו עד התיקון הוי מוקצה, וע"ש בתשובת הרב המחבר שכתב, דבעיקר קובע אם יש על זה תורת כלי או לא, דדלתות הכלים אפילו אינם ראויים לשימוש אחר יש עליהם תורת כלי, דראויים להתחבר אפילו כשאזיה סיבה מונעת לחבר בשבת [אם לא כשנשתברו לגמרי שמצד עצמם אינם ראויים כלל], אפילו כשאינו ראוי למלאכה אחרת, אבל דלתות הבית שעומדין להתחבר עם הבית חשוב כמחובר דאין עליהן תורת כלי כלל, אפילו כשראויין לאזיה שימוש. ונראה שגם התוס' רי"ד סבירא ליה כן, אלא דסבירא ליה שאם צריך דוקא אומן ממילא נתבטלה תורת כלי מזה, וכו' ויש חילוק גדול בין אם צריך אומן או רק כלי אומנות, ולפי זה כפתור שנפל אף שצריך לו כלי אומנות, אין צריך אומן, ולכן גם לדעתו אין הכפתור מוקצה.

ולפי זה ניחא מה שהתירו ברצועה של סנדל שנפסקה, דאולי שם אין צריך דוקא אומן, אלא כל אחד יכול ליקח כלי אומנות ולחבר הרצועה. ולכן התירו לטלטלו. ודו"ק. וראה עוד בספר שלמי יהודה, בהערות מהגר"פ שיינברג שבסוף הספר.

אתה הראת לדעת שדברי הגמרא מתבארים לנכון גם לשיטת התוס' רי"ד, ואשר על כן אין לנו להכריע בהלכה מצד זה שדברי חד מן קמאי נגד הגמרא. ויכולים אנו להכריע בין הראשונים מסיבת רוב הראשונים, או שהם מעמודי ההוראה, וכל כיו"ב, ולא מכח גמרא מפורשת.

להתפלל ערבית בערב שבת מבעוד יום - הערה על מי שכתב לחלוק על פירוש רבינו מנוח

ג. ועוד ראיתי להעיר כאן כדרכה של תורה, במה שראיתי למחבר אחד שאחר שהביא דברי רבינו

לכתחלה להקדים תפלת ערבית של שבת, וכן מורה לכאורה לשון הש"ע "מקדימין וכו'". וגם מטעמו של הרמב"ם דתפלת ערבית רשות, משמע דאפילו ביום אחד עבדינן תרתי דסתרי. ודו"ק.

אולם בכסף משנה כתב: כלומר, כבר אפשר לו לעשות כן, והיינו אם לא יתפלל מנחה מפלג המנחה ולמעלה, וכמו שכתבתי לעיל בפרק זה, ולא דוקא של שבת בערב שבת, או של מוצאי שבת בשבת, דה"ה בכל יום, אלא שרבינו העתיק לשון הגמרא דגרסינן בתפלת השחר (כו:): אמר ר"ח בר אבין רב צלי של שבת בע"ש, ורבי יאשיה צלי של מ"ש בשבת. ע"ש. וכתב ה"ר מנוח, ודוקא מפני הדחק או צורך שעה, והיינו שסמכה הרב לההיא דלעיל דמיירי בשעת הדחק. עכ"ל. וסובר רבינו שהטעם שאף ע"פ שהוא יום מתפלל תפלת ערבית, לפי שתפלת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה. ומ"ש הראב"ד ז"ל אין ראוי לעשות כן אלא לצורך שעה והלא צריך לסמוך גאולה לתפלה. עכ"ל. אין כאן השגה שרבינו בהאי פירקא לא נחית אלא לפרושי באיזה זמן מתפלל אדם תפלת הערב, ויוצא בה, ולא נחית לפרושי דיני סמיכת גאולה לתפלה. עכ"ד הכס"מ.

וכיוצא בזה כתב הרמב"ם (פרק ד' מהלכות אישות הלכה א') כתב: ויש לאיש לקדש נשים רבות כאחת, וכו'. ע"כ. וזה ודאי שאין זה חובה אלא כשרוצה לקדש. והכי נמי הכא.

ולפי זה גם הרמב"ם מודה שאין צריך לעשות כן לכתחלה, דהא הוא תרתי דסתרי ביום אחד, אלא פירוש דברי הרמב"ם דרשאי לעשות כן. וזו גם כוונת השלחן ערוך.

ומכאן תשובה למה שכתב במנוחת אהבה חלק א' (עמוד קטז) להעיר על דברי המשנה ברורה כאן, במה שסיים, ונ"ל שאין לסמוך על זה רק כשהוא מתפלל מעריב עכ"פ בבין השמשות, ובשעת הדחק, אבל לא כשהוא עדיין ודאי יום, וק"ש יחזור ויקרא כשהוא ודאי לילה. ועיין בבה"ל. ע"כ. ומדברי הרמב"ם ומרן השלחן ערוך מבואר דהוא אף לכתחלה דכיון שערבית רשות אין מדקדקין בזמנה. ולפי זה צ"ב מה שכתב בביאור

מנוח, שהובא בכסף משנה, כתב לחלוק על זה, וכתב "שהפשט לא יופשט בדברי הרמב"ם" והחזיק לענין הלכה כפירוש שפירש הוא עצמו בדעת הרמב"ם, נגד רבינו מנוח. ואפרש שיחתי.

כי הנה נודע שמנהג הספרדים היה גם בערב שבת להתפלל מנחה אחר פלג המנחה, ולהקדים להתפלל ערבית מבעוד יום, כמו שמבואר בשלחן ערוך הנ"ל (סימן רסו ס"ב) מקדימין להתפלל ערבית יותר מבימות החול, ובפלג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפלת ערבית ולאכול מיד. ע"כ.

והאחרונים טרחו ליישב מנהגינו דהיאך עבדינן תרתי דסתרי ביום אחד, כי אם מתפלל מנחה אחר פלג המנחה משמע דתופס כדעת חכמים דזמן תפלת מנחה עד הערב, ואילו מה שמתפלל ערבית קודם השקיעה הוא מפני שתופס כרבי יהודה שזמן מנחה עד פלג המנחה, ומפלג המנחה הוא זמן ערבית, ואם כן עושה תרתי דסתרי ביום אחד. וראה בילקוט יוסף חלק ג' מה שהארכנו לבאר בזה, וע"ע במ"ש בביאור הדבר בקהלות יעקב ריש ברכות, [דכיון שכבר התפלל תפלה אחת התפלה השניה היא מדרבנן, והוי כב' שבילין דבדרבנן אזלינן להקל]. ואם נהגו כן בימי החול, כל שכן בשבת שיכולים לנהוג כן, אחר שיש מצות תוספת, שמקדים קדושת שבת מבעוד יום. וכן פירש במאמר מרדכי (סימן רסו).

אלא דלכתחלה היכא דאפשר כשמתפלל ערבית מבעוד יום, נכון שיתפלל מנחה קודם פלג המנחה, אך במקום צורך ושעת הדחק וכיוצא בזה, סמיכין על המנהג.

והנה ז"ל הרמב"ם (הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ג'): ויש לו להתפלל תפלת ערבית של לילי שבת בערב שבת קודם שתשקע החמה, וכן יתפלל ערבית של מוצאי שבת בשבת, לפי שתפלת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה, ובלבד שיקרא ק"ש בזמנה אחר צאת הכוכבים. וכתב הראב"ד, אין ראוי לעשות כן אלא לצורך שעה, והלא צריך לסמוך גאולה לתפלה. ע"כ.

ומלשון הרמב"ם "יש לו להתפלל וכו'" לכאורה היה נראה דכוונתו שכך יש לנו לנהוג

ב. מצינו שהאחרונים העירו על הרדב"ז, [רבי דוד בן זמרא], וחלקו עליו, ופסקו הלכה שלא כדבריו. ובפרט במקום שמדברי הראשונים משמע שלא כדבריו. [ונודע כי הרדב"ז היה לפני למעלה מ-500 שנה, בדורו של מהר"י בי רב, רבו של מרן הבית יוסף]. (ב)

הנהגה

הנהגה

אלה בבית יוסף בסימן רסז [כפי שציין]. והרי לך לשונו: וכ"כ הרמב"ם בפ"ג מהלכות תפלה (ה"ז) וז"ל: ויש לו להתפלל תפלת ערבית של לילי שבת בערב שבת קודם שתשקע החמה, וכן יתפלל ערבית של מוצאי שבת בשבת וכו'. וכתב הגאון מהר"י אבוהב ז"ל, וזאת הקבלה יראה "שיכול" לקבל שבת ולאכול מיד, ע"כ.

ומעתה הנה היכן מצא שבבית יוסף פירש "להדיא" ^{www}אחרת מהכסף משנה בדברי הרמב"ם, אין מזה לא מיניה ולא מקצתיה, ודברי הב"י תואמים לדבריו בכסף משנה. [ואי נימא שדקדק מהא דמרן בב"י לא ראה לנכון לפרש ד' הרמב"ם דאינו לכתחלה, ואולי מזה הוכיח שהוא אף לכתחלה. הנה אחר שרבינו מנוח כתב כן, ובכס"מ הביא דעתו, ככה"ג אין לדקדק מידי מהב"י. ועכ"פ א"א לומר על כגון דא שהוא "להדיא" הדר ביה].

וגם מה שכתב בהמשך דבריו "שהמשנה ברורה הפריז בזה להחמיר וכו', ומ"ש המשנה ברורה שאין לקולא זו שום מקור, תמוה, דבודאי יש לנו לסמוך על הרמב"ם וכו'". ע"כ. הנה הזדרז לכתוב כן, דאחר שציין לדברי הכסף משנה, ואחר שבב"י משמע כדבריו בכס"מ, מה מקום יש לכתוב על המשנ"ב שהפריז בזה, ולכתוב שהוא תמוה, ואין כאן כן תמיהה, ודברי המשנ"ב ברורים כדפירשנו.

אם אפשר לחלוק על דברי הרדב"ז

וחיבר שלשת אלפי תשובות, וחיבר על הרמב"ם בכל מקום שלא נמצא מגיד משנה. וכן חיבר מכתב לדוד, פירוש על שיר השירים על דרך האמת. וספר מצודת דוד, טעמי המצוות, והיה משייבת הנגיד רבינו יצחק שולאל, וחתום בהסכמת הנגיד ובית דינו בשנת רע"ד. הרדב"ז שפט את ישראל במצרים ארבעים שנה, ובירושלים ובצפת עשרים שנה, פני כפני האר"י, אין משוא פנים ולא מקח שוחד, לפניו יכרעו שרים ונדיבים. כמו שכתב כל זה מרן החיד"א בשם הגדולים (מערכת ד).

הלכה שם, שכל האחרונים לא הזכירו קולא זו, וטעמם כיון דאנן נהיגין בשאר ימות החול להתפלל בזמנה כדין משום שאין לקולא זו מקור מן הש"ס איך נסמוך על קולא זו בשבת. ע"כ. ולהאמור הדברים מבוארים ברמב"ם. וע"ש עוד שכתב, דאע"פ שבכס"מ לא פירש כן בדעת הרמב"ם, מ"מ בב"י סי' רסז משמע להדיא שמבין כן בדעת הרמב"ם. "וכן הוא פשט דברי הרמב"ם". ע"כ.

ותמיהני היאך כתב "וכן הוא פשט דברי הרמב"ם" ומכריע בזה מדעתו נגד רבינו מנוח והכסף משנה. ומה אנחנו שנכריע כן מדעתנו בביאור דברי הרמב"ם נגד ראשונים כמלאכים [רבינו מנוח].

ולפי האמור אין כאן כל הערה על דברי המשנה ברורה, ודבריו ברור מללו, שהרב ע"ה הבין בדברי הרמב"ם כמו שפירש בכסף משנה, שיש לו רשות לעשות כן. ולכן המשנה ברורה לא היקל בזה לכתחלה. ואם כן מה מקום מצא להעיר על המשנה ברורה.

וביותר י"ל דהרמב"ם לא דיבר על מי שמתפלל מנחה באותו יום מפלג המנחה. ומאן יימר לן דאיירי בעושה תרתי דסתרי ביום אחד.

ומה שכתב שמדברי מרן בבית יוסף משמע "להדיא" שמבין כך בדעת הרמב"ם, הנה היכן מצא דברים

(ב) הנה הרדב"ז חי ופעל לפני למעלה מ-500 שנה, בסוף תקופת הראשונים, והיה בתחלת תקופת האחרונים, והיה בדורו של מהר"י בי רב [רבו של מרן הב"י, והמבי"ט], ובדורו של מהר"ר בצאלאל אשכנזי [בעל שיטה מקובצת], בסוף ימיו עלה לירושלים, ואחר כך לצפת שם היה בצוותא עם מרן הב"י. היה תלמיד רבינו יוסף סאראגוסי, והיה מיוצאי ספרד, ובתחלה הלך לעיר פיס, ומשם ירד למצרים, ותיקן המשמרות של הקברים, וביטל חשבון השטרות שהיו מונין מזמן אסקנדריס,

דברי הרב"ז במי שמצטער לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום

ט). ומשמע שדוקא גבי תפילין שאסור שיהיה בהיסח הדעת, בזה פטור מצטער מן התפילין, הא לא הכי אין לפטור מצטער מן המצוות.

וכן משמע מדברי הרשב"א, שהובא בשלחן ערוך (סימן תעב סעיף י') במי שאינו שותה יין מפני שמזיקו, או שונאו, צריך לדחוק עצמו ולשתות לקיים מצות ארבע כוסות. הא קמן שלא פטור מצטער מן המצוה, וצריך לדחוק עצמו לקיים מדרבנן של ארבע כוסות.

וכן העיר בשו"ת חזון עובדיה חלק א' (כרך א' עמוד נו), ושכן מבואר עוד בתשובת הרשב"א (סימן רז) שכתב וז"ל: כל שנפתח ס"ת אסור לספר אפילו מי שהשלים הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, חוץ ממי שתורתו אומנותו, כדאמר רב ששת, אנן בדידן ואינן בדידהו, וסתמא דמילתא רב ששת נמי משלים פרשיותיו עם הצבור הוה, ואע"פ כן אמרו דדוקא רב ששת שתורתו אומנותו הא אחרינא אסור. ע"כ.

גם בגליוני הש"ס (ברכות ח. בד"ה לעולם), שכתב על הרב"ז הנ"ל, שדבריו צריכים עיון גדול, כי מה ענין זה למצטער הפטור מן הסוכה, שאני התם דבעינן תשבו כעין תדורו, ואם הוא מצטער אינו כעין תדורו שאין אדם דר בדירה שמצטער בה, מה שאין כן בשאר מצות וכו'. ע"ש. (ושם הביא טעם נוסף לפטור המצטער מן הסוכה, בשם הלבוש (סימן תרס), משום דכתיב כל האזרח בישראל ישבו בסוכות, שדוקא היושב בסוכה כאזרח רענן שליו שקט ושאנן, ולא במי שמצטער בישיבתו בסוכה. ע"כ. וטעם זה קדם ואמרו הרמב"ן על התורה בפרשת אמור (כג. מב), אלא ששם כתב טעם זה להוציא הולכי דרכים ומפרשי ימים, אבל נכלל בזה גם מי שמצטער מן הסוכה, וכן כתב הריטב"א (סוכה כו). וכן כתב בשו"ת יוסף אומץ (סימן סה). ע"ש.

ויש להוסיף עוד טעם לחלק בין סוכה לשאר המצות, דשאני סוכה דכתיב בה למען ידעו דורותיכם וכו', שצריך שיכוין בישיבתו שהיא זכר ליציאת מצרים ולענני כבוד שהקיפם הקב"ה לבל יכם שרב ושמש, וכמו שכתבו הבית חדש והערוך לנר בבכורי יעקב (בסימן תרכ"ס ק"ג). והחולה

ומצינו שהאחרונים חלקו על דבריו, ולדוגמא אציין כמה שכתב הרב"ז בתשובה (חלק ג' סימן תכה) אם הסומא או מי שחולה בעיניו שאינו יכול לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום, האם חייב ללכת אצל אחר שיקרא לו שנים מקרא ואחד תרגום והוא ישמע ויצא ידי חובתו, מדין שומע כעונה, והשיב, שלענין החולה רואה אני שהוא פטור לגמרי, שלא יהא אלא מצטער שהוא פטור מן הסוכה (סוכה כו). אף שהיא מצות עשה של תורה, וכל שכן בקריאת שנים מקרא ואחד תרגום, והחושש בעיניו השמיעה קשה לו, ומשום כך אין מבקרים מחושי העין משום שהדיבור קשה להם, וגם השמיעה. ולענין סומא, נראה שאפילו למאן דאמר סומא חייב בכל המצות, מכל מקום פטור מחיוב קריאת שנים מקרא ואחד תרגום, שכיון שדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה, וזה שאינו רואה אינו יכול לקרוא בכתב פטור ממצוה זו, וכן פטור הוא מכל מצות התלויות בראיה אפילו שהן מן התורה, כגון לעלות וליראות ועדות וכיוצא בזה, וכל שכן שהוא פטור מחיוב קריאת שמו"ת שהיא מדרבנן בעלמא, ואף על פי שכאן אפשר שישמע מפי אחר, לא מצינו מצוה שיהיה פטור ממנה בעצמו ויתחייב בה על ידי אחרים, וראיה מרב ששת דהוה מהדר אפיה וגריס (ברכות ח.). ואיכא מאן דאמר דהיינו טעמא משום דרב ששת הוה סגי נהור ולא היה חייב בשמיעת קריאת התורה. [וכמ"ש התוס' (סוטה לט. ד"ה כיון). ותלמידי רבינו יונה (ברכות ח.) והאור זרוע (ח"א סימן יא) בשם רבינו שמחה, והמאירי (מגילה כד.), והרא"ה (ברכות ח.) והריטב"א יומא ע. וקידושין יג.]. עכ"ד.

והאחרונים תמהו על דבריו, דלא דמי לסוכה, דהתם גלי קרא תשבו כעין תדורו, מה שאין כן בשאר מצוות שלא אמרו בהם שהמצטער לקיימם נפטר מלקיימם. שמכיון שאפשר שישמע מאחר בכונה לצאת י"ח, יוצא מדין שומע כעונה, א"כ יש לחייבו לשמוע מפי אחר. וה"ה לגבי סומא.

תדע, דהא הרמב"ם (בפרק י' מהלכות תפלה) כתב, מצטער ומי שאין דעתו מיושבת ונכונה עליו פטור מן התפילין, שהמניח תפילין אסור לו להסיח דעתו מהן. והובא להלכה בשלחן ערוך (סימן לח סעיף

והמצטער נבצר מהם לכוין כראוי, מה שאין כן שאר מצות, דסגי בכוונה שבא לקיים מצות ה' יתברך, ועיין בבכורי יעקב (סימן תרמ"ק יח). ודו"ק).

ועוד קשה על עצם הכלל של הרדב"ז שלא מצינו דבר שהוא פטור ממנו בעצמו ויתחייב על ידי אחרים, שהרי כתבו הטור ומרן הש"ע (סי' תקפט ס"ה): מי שחציו עבד וחציו בן חורין, אפי' את עצמו אינו מוציא י"ח תקיעת שופר, דלא אתי צד עבדות שבו, ומוציא י"ח את צד חירות שבו. (ר"ה כט.) "וצריך שיתקע לו אחר להוציאו י"ח". וכ"פ הרמב"ם (הל' שופר פ"ב הל' ג). וכ"כ הארחות חיים (הל' תקיעת שופר אות ח), ובספר כל בו (סימן סד דף כח ע"א), והרשב"ץ (סוף פ"ג דר"ה), והרי"ז שם. הא קמן שאף שאינו יוצא ע"י עצמו אע"פ כן חייב לשמוע מאיש אחר. ועוד שהרי בודאי שהסומא חייב במקרא מגילה, ומכיון שאם קראה על פה לא יצא, חייב לשמוע המגילה מפי אחר, ולצאת י"ח, ומעולם לא שמענו שהסומא יהיה פטור ממצות מקרא מגילה. וכן כתב בפשיטות הגאון מהר"י נג'אר בספר שמחת יהודה (מסכת סופרים, פרק יד הלכה טז) שאף שהקורא מגילה בעל פה לא יצא, סומא חייב במקרא מגילה ע"י שמיעה מאחר. ע"ש. הן אמת שראיתי להפמ"ג (סימן קמא מש"ז סק"ג) שכתב, הנה י"ל שבסומא לא שייך שומע כעונה בקריאת ס"ת, שאינו ראוי לבילה ובילה מעכבת בו. וגם אין לומר שבקריאת התורה הסומא מברך והש"צ קורא על סמך ברכתו, שכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים י"ח, וסומא אפשר שאינו מחוייב בדבר מיקרי, שא"א לומר בו שומע כקורא. וא"כ נראה שסומא אינו יכול לברך על מקרא מגילה, ויקרא אחר על סמך ברכתו, משום שאינו מחוייב בדבר מיקרי. ע"כ.

אולם בשו"ת פני מבין (חאו"ח סימן רל) אחר שהביא דברי הפמ"ג הנ"ל, דן מזה לגבי אילם וסומא שיי"ל שפטורים לשמוע מקרא מגילה מאחר, שוב דן לחייבם בשמיעה, על פי דברי התוס' מגילה (ד' ב"ה נשים חייבות), שכתבו, שדעת בה"ג דנשים חייבות בשמיעת המגילה שאף הן היו באותו הנס, ולא בקריאה, ומוכח שהאנשים חייבים בקריאה ושמיעה, והנשים בשמיעה לחוד וכו', ואם כן אילם וסומא אף שפטורים מן הקריאה אבל בשמיעת המגילה חייבים. ע"ש. גם יש להעיר ממ"ש השאגת אריה

(סימן ה) שאף שאילם אינו יכול לצאת ידי חובת קריאת שמע בקריאתו, דקיי"ל הרהור לאו כדיבור דמי, מ"מ צריך לשמוע מאחר. ע"ש. גם בשו"ת ימי יוסף בתרא (חאו"ח סימן כב) העלה שהאילם חייב בהגדה של ליל פסח, על ידי ששומע מאחרים ויוצא ידי חובתו, שהשומע כעונה. ע"ש.

ואע"פ שהשבולי הלקט (סימן כ) כתב בשם רבינו אברהם בר שלמה, דהיכא אמרינן שומע כעונה, היינו כשעומד במקום שיוכל לענות, אבל העומד בתפלה שאינו יכול לענות אינו יוצא בשמיעה, כדאמר ר' זירא כל שאינו ראוי לבילה, בילה מעכבת בו. ע"כ. (וע"ע בחי' הריטב"א סוכה לח:). מ"מ כתב השאגת אריה (סימן ו), שכיון שראינו לרש"י והתוס' בשם בה"ג שכתבו שהעומד בתפלה ישתוק וישמע הקדיש והקדושה, (ע' בתוס' ברכות כא:). אלמא דפליגי על ר"א בר שלמה וכו'. אלא שי"ל דבאילם שאינו יכול לדבר כלל, לכ"ע אינו יוצא י"ח בשמיעה, ולא דמי לעומד בתפלה, שאף שאינו יכול לענות, התם אריא הוא דרביע עליה, ומצד עצמו ראוי הוא לענות, אולם בר"ה (כט.) גבי חציו עבד וחציו בן חורין מוכח דאף בכה"ג שאינו ראוי כלל, יוצא בשמיעה ע"י אחר. ע"ש. וע"ע בעתים לבינה (עמוד רנט) שכתב, שאף להשבולי הלקט הנ"ל לא דמי לסומא השומע מפי הפקח שקורא מתוך הספר, שי"ל שיוצא י"ח מפני שיכול לענות ולקרות אחריו, ומה שאינו יכול לקרות בעצמו, אינו מצד פיסולו מגוף הקריאה, אלא מצד שאסור לו לקרות בעל פה, וכשם ששאר השומעים מפי הקורא מתוך הספר נחשב להם כקוראים מתוך הספר, ע"י שהקורא ששומעים ממנו קורא מתוך הספר, ה"נ לגבי הסומא שפיר מהני כששומע מפי פקח הקורא מתוך הספר. ע"ש. וכיו"ב פסק מרן בש"ע (יר"ד סי' א ס"ז), שהשומע שאינו מדבר שוחט לכתחלה כששומע הברכה מפי אחר השוחט ומברך. (וע' בש"ך, ובפרי חדש, ובכור"פ, ובתב"ש שם, ובחכמת אדם כלל א אות ד, ובובחי צדק שם ס"ק סח). וראיתי להגאונים מחברי ספר מפרשי הים, בספר מגן גבורים (בשה"ג סי' רכה ס"ק א), שהביאו מה שכתב המהרש"ל בתשובה שסומא יכול לברך ברכת הלבנה וכן חייב להדליק נרות חנוכה, וכתבו, ואף על פי שהרדב"ז ח"ג (סי' תכה) כתב שסומא פטור מלקרות שנים מקרא ואחד תרגום. משום